

Utlåtande 2017:237 RI (Dnr 171-116/2017)

Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018-2022

Kommunstyrelsen föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018-2022 godkänns enligt bilaga 2 till utlåtandet.
2. Stockholms Stadshus AB uppmanas att anta och att ge stadens alla bolagsstyrelser i uppdrag att anta Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck enligt bilaga 2 till utlåtandet.

Föredragande borgarrådet Karin Wanngård anför följande.

Ärendet

I budget för 2015 anges att Stockholms stad ska ta fram och besluta om ett hbtq-program för staden.

Förslaget till program är ett styrdokument som stadens nämnder och bolagsstyrelser ska utgå från när de planerar och följer upp sitt arbete för att bättre nå visionen om Ett Stockholm för alla med fokus på hbtq-personers rättigheter. Programmet tydliggör inriktningen för arbetet och preciserar ett antal gemensamma fokusområden.

I programmets första del beskrivs vilka utmaningar som finns när det gäller hbtq-personers rättigheter och vad staden strävar efter inom området.

Den andra delen av programmet pekar ut fem fokusområden som är prioriterade för staden att arbeta med.

Den tredje delen av programmet beskriver ansvarsfördelning och övergripande arbetssätt samt hur uppföljningen ska göras.

Beredning

Ärendet har beretts av stadsledningskontoret och remitterats till samtliga facknämnder, samtliga stadsdelsnämnder, Stockholms Stadshus AB:s samtliga bolag, kommunstyrelsens råd för funktionshinderfrågor, kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter, kommunstyrelsens pensionärsråd, RFSL Stockholm, RFSL Ungdom Stockholm, RFSU Stockholm, Origo, Rainbows och Transföreningen FPES.

AB Stockholmshem, Skolfastigheter i Stockholm AB(SISAB), Stockholms Stadsteater AB, Stockholms Stads Parkerings AB, S:t Erik Markutveckling AB, S:t Erik Livförsäkring AB, S:t Erik Försäkrings AB, kommunstyrelsens pensionärsråd, RFSL Stockholm, RFSL Ungdom Stockholm, RFSU Stockholm, Origo, Rainbows och Transföreningen FPES har valt att inte svara på remissen. Spånga-Tensta stadsdelsförvaltning har inkommit med ett kontorsyttande.

Arbetsmarknadsnämnden konstaterar att programmet och dess fokusområden är angelägna och innehållet är omfattande och anser därför att det är viktigt att implementering av programmet sker stegvis.

Exploateringsnämnden ser positivt på att programmet tagits fram och vill framhålla att mängden styrdokument som nämnder och bolag har att förhålla sig till är omfattande.

Fastighetsnämnden anser att programmet är bra och tydligt och att nämndens planerade och genomförda aktiviteter ligger väl i linje med det.

Idrottsnämnden ser positivt på föreliggande program. Programmet är lättöverskådligt och med tillräckligt övergripande målformuleringar.

Kulturnämnden instämmer med programmets analyser samt förslag till genomförande och uppföljning.

Kyrkogårdsnämnden har inga synpunkter på de föreslagna fokusområdena som föreslås i programmet då de kan utgöra en god vägledning i jämställdhetsarbetet.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden anser att programmet är bra och angeläget men att arbetsgången riskerar att medföra onödig administration utan någon större tillkommande nytta om samtliga förvaltningar ska formulera mål under samtliga fokusområden.

Servicenämnden stödjer förslaget till program som bedöms vara väl genomarbetat och ge tydliga utgångspunkter för stadens arbete på området.

Socialnämnden anser att programmets syfte och de frågor som lyfts är angelägna och att de tjänster som erbjuds stockholmarna ska vara av hög kvalitet.

Stadsbyggnadsnämnden ställer sig överlag positivt till programmets innehåll och förslag, och har valt att lämna synpunkter på de fokusområden och frågor som berör nämnden verksamhets- och budgetmål.

Trafiknämnden ser positivt på att staden prioriterar arbetet för att säkerställa att hbtq-personer har lika rättigheter och möjligheter.

Utbildningsnämnden ställer sig bakom förslagen i programmet i stort.

Äldrenämnden anser att det vid uppföljningen av stadens styrdokument är viktigt att hänsyn tas till de skiftande möjligheterna som stadens olika förvaltningar har att kunna påverka fokusområdena.

Överförmyndarnämnden anser att förslaget till program är bra och ställer sig därför positivt till kommunstyrelsens förslag.

Bromma stadsdelsnämnd anser att det är viktigt att belysa problematiken med hbtq-personers utsatthet samt att säkerställa att gruppen ska bemötas likvärdigt inom kommunal verksamhet.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd ställer sig positivt till programmet och vill gärna se att delar av programmet konkretiseras för att tydliggöra hur det kan implementeras.

Farsta stadsdelsnämnd ställer sig huvudsakligen positivt till förslaget och vill särskilt lyfta behovet av bred, enhetlig kompetensutveckling.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd är positivt till programmet och välkomnar ett stadsövergripande program för allas lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet och uttryck.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd är i huvudsak positivt till förslaget, men anser att det finns vinster med vissa stadsgemensamma arbetsätt eller riktlinjer utöver det som framkommer i programmet, framförallt för att underlätta samverkan och öka jämförbarheten inom staden.

Kungsholmens stadsdelsnämnd är positivt till programmet som ett förtydligande av stadens budget och vision, men saknar en uppföljning av implementeringen av programmet samt ser en risk när flera nya program kommer samtidigt.

Norrmalms stadsdelsnämnd anser att programmet är väl genomarbetat men efterfrågar tydligare vägledning för hur programmet ska implementeras i de olika verksamheterna.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd anser att det föreslagna programmet är kortfattat och tydligt, men anser att det hade varit en fördel om hbtq-personers rättigheter hade integrerats i programmet för jämställdhet i stället.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd är i huvudsak positiv till förslaget och ser vinster med ytterligare stadsgemensamma arbetsätt eller riktlinjer i syfte att stärka likvärdigheten och underlätta för samverkan inom staden.

Skärholmens stadsdelsnämnd ser positivt på att program för lika rättigheter och möjligheter tas fram.

Spånga-Tensta stadsdelsförvaltning ställer sig huvudsakligen positiv till förslaget till program.

Södermalms stadsdelsnämnd ser positivt på förslaget.

Älvsjö stadsdelsnämnd ställer sig positiv till förslaget i sin helhet och vill särskilt lyfta fram behovet av utbildning så att verksamheterna inom staden har den kunskap som krävs för att nå den kvalitet som eftersträvas.

Östermalms stadsdelsnämnd är positiv till att programmet har tagits fram som stöd i arbetet med att nå kommunfullmäktiges mål.

Stockholms Stadshus AB anser generellt att det är av yttersta vikt att staden begränsar framtagandet av program eftersom mängden dels försvårar styrning och uppföljning av verksamheterna, dels försvårar för verksamheterna att prioritera och framgångsrikt kunna hantera mängden av styrsignaler, men anser att programmet som sådant är bra när det gäller den övergripande inriktningen för stadens arbete kring normer kopplat till kön, könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning.

Kommunstyrelsens råd för funktionshinderfrågor anser att hbtq-personer med intellektuell funktionsnedsättning bör lyftas fram särskilt i programmet.

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter konstaterar att staden, för att tillgodose hbtq-personers rättigheter, behöver öka kunskaperna inom verksamheterna och förstärka arbetet för att nå den kvalitet som eftersträvas.

Mina synpunkter

Vår vision är ett Stockholm för alla. En stad som får alla att växa och där alla barn och vuxna har framtidstro och möjligheter att förverkliga sina liv. Programmet för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck syftar till att skapa en gemensam grund för stadens nämnder och bolag i arbetet för att säkerställa att de mänskliga rättigheterna gäller för alla. De fem fokusområden som lyfts i programmet är stadens prioritering för de kommande åren.

Efter remissrundan har språkliga justeringar, förtydliganden och definieringar av begrepp gjorts. Med tillägget om Europakonventionen under rubriken "Utgångspunkter för programmet" klargörs det att staden även har att förhålla sig till den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna. Tillägget om att detta program ska komplettera kommunikationsprogrammet för Stockholms stad 2017-2022 är viktigt eftersom vi vill att kommunikationen om stadens tjänster och service ska innefatta hbtq-personer såväl språkligt som bildmässigt. Definition av begreppet regnbågsfamilj efterfrågades i remissvar och därför har begreppet lagts till i begreppsdefinitionen i bilagan.

Flertal remissinstanser framhåller vikten av utbildningsinsatser för att öka kunskap och medvetenhet i arbetet med att inkludera hbtq-perspektiv i verksamheterna. Kommunstyrelsen har en utpekad roll att ansvara för att genomföra introducerande utbildningsinsatser i samband med genomförande av programmet. Stadens egna hbtq-diplomering är ett viktigt verktyg. Förvaltningar och bolag lyfter också fram vikten av lathundar, idé- och erfarenhetsutbyte i arbetet för att förverkliga programmet. Stadsledningskontoret kommer att stödja implementeringsarbetet och olika metoder kommer att användas.

Ett Stockholm för alla är en stad som lever upp till och respekterar de mänskliga rättigheterna. I vår stad ska alla kunna vara den de är, älska vem de vill och bemötas likvärdigt och respektfullt oavsett könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning eller familjekonstellation.

Bilagor

1. Reservationer m.m.
2. Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018-2022

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådets förslag.

Särskilt uttalande gjordes av borgarråden Anna König Jerlmyr, Joakim Larsson och Cecilia Brinck (alla M) enligt följande.

Alla människor ska ha samma frihet att göra egna val för att forma sina liv. För att uppnå ett jämställt och jämlikt samhälle för alla individer ska staden arbeta för att de hinder som finns ska undanröjas.

Det aktuella programmet har ett gott syfte. Dock ser vi en problematik i att ålägga stadens verksamheter ytterligare policier och styrdokument. Mängden styrdokument

bör tvärtom minimeras. Det bästa vore att föra samman alla policies som rör diskriminering i ett övergripande dokument om hur staden ska arbeta ur ett medborgarperspektiv med dessa frågor. Det borde vara självklart att svensk lag ska gälla utan att det tydliggörs i ett policyprogram. I detta tänkta övergripande dokument bör det föreliggande programmets fokusområden inkluderas.

I sammanhanget vill vi påtala vikten av att det i samhällsorienteringen för nyanlända ägnas tydlig uppmärksamhet på denna fråga. Även vid information genom föräldrastöd ska frågan om lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning lyftas.

Särskilt uttalande gjordes av borgarrådet Lotta Edholm (L) enligt följande.

När Alliansen styrde tog vi fram ett förslag till program för hbtq-frågor. Remissrundan hade precis hunnit bli klar när den nya majoriteten efter maktskiftet valde att avbryta arbetet. Det har sedan tagit majoriteten tre år att presentera ett eget program. Programmet för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck är med andra ord efterlängtat men kunde ha varit mer konkret. Uppföljning, tidsplaner och ansvarsfördelning bör framgå tydligare, så att viktiga uppgifter inte bara blir hängande i luften.

Med det sagt så är det positivt att ett program för detta viktiga arbete nu har presenterats. Med ett program på plats kan förvaltningar och nämnder förhoppningsvis spöras att höja ambitionsnivån när det kommer till att iakta transpersoners behov och rättigheter, stärka rätten till skyddat boende för hbtq-personer som utsätts för våld i nära relationer, synliggöra hbtq-personers särskilda utsatthet för hedersförtryck, och öka medvetenheten om hbtq-personers ställning som måltavlor för våldsbejakande extremism.

Kommunstyrelsen delar borgarrådsberedningens uppfattning och föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018-2022 godkänns enligt bilaga 2 till utlåtandet.
2. Stockholms Stadshus AB uppmanas att anta och att ge stadens alla bodelsstyrelser i uppdrag att anta Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck enligt bilaga 2 till utlåtandet.

Stockholm den 8 november 2017

På kommunstyrelsens vägnar:
KARIN WANNGÅRD

Ulrika Gunnarsson

Särskilt uttalande gjordes av Joakim Larsson, Cecilia Brinck, Johanna Sjö, Jonas Nilsson och Lars Jilmstad (alla M) med hänvisning till Moderaternas särskilda uttalande i borgarrådsberedningen.

Särskilt uttalande gjordes av Lotta Edholm (L) med hänvisning till Liberalernas särskilda uttalande i borgarrådsberedningen.

Ersättaryttrande gjordes av Karin Ernlund (C) och Erik Slottnér (KD) med hänvisning till Moderaternas särskilda uttalande i borgarrådsberedningen.

Remissammanställning

Ärendet

Förslaget till program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck i Stockholms stad utgår från FN:s konventioner om mänskliga rättigheter och allmänna förklaring. Dessa utgör grunden för nationellt och internationellt skydd för homo-, bisexuella eller transpersoners och queera personers åtnjutande av de mänskliga rättigheterna. Sexuell läggning och könsidentitet är en integrerad del av varje enskild persons värdighet och mänsklighet och får inte utgöra grunden för diskriminering eller övergrepp.

Programmet är ett styrdokument för stadens nämnder och bolagsstyrelser och ska, så långt som möjligt, tillämpas i uppdrag som staden ger andra organisationer eller enskilda.

Programmet anger inte specifikt vilka nämnder och bolagsstyrelser som ska göra vad. Verksamheterna ska i sin ordinarie planering själva konkretisera vilka aktiviteter de behöver genomföra inom utpekade fokusområden för att nå stadens mål.

I programmets första del beskrivs vilka utmaningar som finns när det gäller hbtq-personers rättigheter och vad staden strävar efter för att säkerställa att hbtq-personers rättigheter tillgodoses.

Den andra delen av programmet fastställer stadens övergripande inriktning med arbetet och pekar ut fem fokusområden som är prioriterade för staden att arbeta med. Utgångspunkt för fokusområdena är hbtq-personers livssituation och regeringens nationella strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck.

Övergripande inriktning

I Stockholm har alla samma möjlighet och makt att forma samhället och sina egna liv utan att begränsas av exkluderande normer kopplat till kön, könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning.

Fokusområden

1. Våld, diskriminering och andra kränkningar mot hbtq-personer ska upphöra
2. Unga hbtq-personer ska ha lika rättigheter och möjligheter
3. Hbtq- personer ska ha likvärdigt stöd, omsorg och vård

4. Hbtq-personer ska ha likvärdig tillgång till kultur, idrott och fritid
5. Staden ska samverka med civila samhället för hbtq-personers lika rättigheter och möjligheter

Den tredje delen av programmet beskriver de väsentligaste delarna i genomförandet såsom ansvarsfördelning, behov av kunskapshöjning och övergripande arbetssätt samt hur uppföljningen ska göras.

I bilaga 2 definieras ett antal centrala begrepp inom området.

Implementering av programmet görs inom ramen för ordinarie planering och uppföljning av verksamheten. I verksamhetsplanerna ska nämnder och bolagsstyrelser precisera hur de arbetar med de fokusområden som redovisas i programmet. Fokusområdena och de prioriterade frågorna utgör en grund när nämnder och bolagsstyrelser konkretiserar nämnd- och bolagsmål, indikatorer och aktiviteter som bidrar till kommunfullmäktiges mål i stadens budget. Den ordinarie uppföljningen i tertiärrapporter och verksamhetsberättelsen utgör därmed en uppföljning av nämndens och bolagsstyrelsens insatser för att säkerställa

Programmets giltighetstid föreslås vara 2018-2022.

Stadsledningskontoret

Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande daterat den 16 juni 2017 har i huvudsak följande lydelse.

För att kunna nå visionen om ett Stockholm för alla behöver stadens verksamheter bedrivas så att den service och omsorg och de tjänster som erbjuds stockholmarna är lika tillgänglig, av lika hög kvalitet för alla, oavsett könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning. För att tillgodose hbtq-personers rättigheter behöver staden öka kunskaperna inom verksamheterna och förstärka arbetet för att nå den kvalitet som eftersträvas.

Förslaget till program grundar sig i aktuell forskning kring hbtq-personers livsvillkor och konsekvenser av rådande exkluderande normer kopplat till kön, könsidentitet, könsuttryck och sexuell läggning. Förslaget utgår även från regeringens strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck (2014), lagstiftning, omvärldsbevakning samt verksamheternas behov och utmaningar.

Programmet är stadsövergripande och omfattar i olika utsträckning stadens samtliga nämnder och bolagsstyrelser. Programmet pekar ut en tydlig inriktning för stadens arbete genom de fem fokusområdena. Programmet lyfter även fram att en grundläggande förutsättning för genomförande är att öka kunskapen och medvetenhet om exkluderande normer kopplat till könstillhörighet och sexualitet samt hbtq-

personers livsvillkor och situation. Detta krävs för att kunna inkludera ett hbtq-perspektiv i verksamheternas arbete med att planera, följa upp och utvärdera samt kommunicera sin verksamhet. Ett hbtq-perspektiv innebär exempelvis att inte utgå från att alla identifierar sig som män eller kvinnor eller attraheras av personer av annat kön.

Konsekvenser för verksamheten

För flera av stadens nämnder och bolagsstyrelser innebär programmet arbete med verksamhetsutveckling på olika nivåer i organisationerna. Samtliga bolagsstyrelser och nämnder behöver säkerställa att grundläggande och tillräckliga kunskaper finns för att programmet ska kunna implementeras och nå framgång i verksamheterna. Det handlar om olika slags kunskaper beroende på nivå och uppdrag i förvaltningen/bolaget. Kunskapsutveckling om hbtq-personers livsvillkor och situation behöver ske löpande.

Programmet lyfter behovet av metodutveckling som i många fall behöver vara verksamhetsnära. Det kan handla om att utveckla formerna för att säkerställa ett professionellt och respektfullt bemötande och att verksamheternas kommunikation inte förmedlar normer, språkbruk och bilder som osynliggör eller exkluderar hbtq-personer.

Staden behöver vidare inom olika verksamhetsområden utveckla metoder och rutiner för att följa upp och utvärdera hbtq-personers upplevelser av stadens verksamheter.

Stadsledningskontoret har tagit fram en diplomutbildning för nämnderna att använda efter behov. Diplomeringsen syftar till att stärka verksamheternas kompetens för att säkerställa lika rättigheter och möjligheter i bemötandet oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck.

Beredning

Ärendet har remitterats till samtliga facknämnder, samtliga stadsdelsnämnder, Stockholms Stadshus AB:s samtliga bolag, kommunstyrelsens råd för funktionshinderfrågor, kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter, kommunstyrelsens pensionärsråd, RFSL Stockholm, RFSL Ungdom Stockholm, RFSU Stockholm, Origo, Rainbows och Transföreningen FPES.

AB Stockholmshem, Skolfastigheter i Stockholm AB(SISAB), Stockholms Stadsteater AB, Stockholms Stads Parkerings AB, S:t Erik Markutveckling AB, S:t Erik Livförsäkring AB, S:t Erik Försäkrings AB, kommunstyrelsens pensionärsråd, RFSL Stockholm, RFSL Ungdom Stockholm, RFSU Stockholm, Origo, Rainbows och Transföreningen FPES har valt att inte svara på remissen. Spånga-Tensta stadsdelsförvaltning har inkommit med ett kontorsytt-rande.

Arbetsmarknadsnämnden

Arbetsmarknadsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 19 september 2017 följande.

1. Arbetsmarknadsnämnden beslutade att hänvisa till förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.
2. Arbetsmarknadsnämnden beslutade justera paragrafen omedelbart.

Reservation anfördes av Johanna Sjö m.fl. (alla M) och Johan Fälldin (C), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Gulan Avci (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Ofelia Namazova (KD) som hänvisade till reservation anförd av Moderaterna och Centerpartiet.

Arbetsmarknadsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 7 september 2017 har i huvudsak följande lydelse.

I det föreslagna programmet för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018- 2022 pekar stadens ut en tydlig inriktning i arbetet med att skapa ett inkluderande hbtq-perspektiv i nämndens verksamheter. Arbetsmarknadsförvaltningen ser vikten av att ha ett inkluderande hbtq-perspektiv i sina verksamheter och har redan påbörjat arbetet med att höja kunskapen kring hbtq- personer livssituation och villkor genom att flera verksamheter går den framtagna diplomutbildningen som kommunstyrelsen tagit fram. För att öka kunskapen om hur hbtq-personer upplever förvaltningens verksamheter planerar förvaltningen att inkludera ett tredje könsalternativ i form av ”annat” samt en fråga kring diskriminering i förvaltningens brukarenkäter.

Då programmet och dess fokusområden är angelägna och innehållet är omfattande anser förvaltningen att implementeringen behöver ske stegvis. Det är också så förvaltningen hittills arbetat med frågan. Arbetet måste ses som långsiktigt då en fördjupad analys krävs med fokus på hbtq- personers lika rättigheter för att perspektivet ska kunna integreras i den ordinarie verksamheten i både verksamhetsplanering, kvalitet och bemötande. Arbetsmarknadsförvaltningen anser även att stadsledningskontorets kansli för mänskliga rättigheter behöver ge stöd till stadens förvaltningar och bolag genom att exempelvis skapa nätverk för tjänstepersoner som arbetar med implementeringen av program för hbtq-personers lika rättigheter och möjligheter.

Då stadsledningskontoret tagit fram tre omfattande program inom området mänskliga rättigheter anser arbetsmarknadsförvaltningen att ett gemensamt program

för alla delar inom mänskliga rättigheter hade underlättat implementeringsarbetet och efterlevnaden för stadens förvaltningar och bolag.

Exploateringsnämnden

Exploateringsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 följande.

1. Exploateringsnämnden godkänner kontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen.
2. Exploateringsnämnden beslutar att omedelbart justera paragrafen.

Särskilt uttalande gjordes av Joakim Larsson m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Abit Dundar (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Susanne Wicklund (C) och Michaela Hollis (KD) som hänvisade til särskilt uttalande gjort av moderaterna.

Exploateringskontorets tjänsteutlåtande daterat den 29 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Exploateringskontoret ser positivt på att Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018-2022 tagits fram, som vägledning för att nå visionen om Ett Stockholm för alla.

Exploateringskontoret vill vidare framhålla att mängden styrdokument som nämnder och bolag har att förhålla sig till är omfattande. Hur de olika styrdokumenten kompletterar varandra riskerar därmed bli otydligt och svårtolkat.

Fastighetsnämnden

Fastighetsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 19 september 2017 följande.

1. Fastighetsnämnden beslutar att godkänna och överlämna fastighetskontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen.
2. Fastighetsnämnden beslutar att omedelbart justera paragrafen.

Särskilt uttalande gjordes av Kerstin Fredriksson m.fl. (alla L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Henrik Sjölander m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Harnid Ershad Sarabi (C) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Liberalerna.

Fastighetskontorets tjänsteutlåtande daterat den 30 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Kontoret anser att programmet väl uppfyller dess syfte och att de preciserade fokusområdena bidrar till att tydliggöra stadens riktning under de kommande åren. Kontoret anser att de utpekade fem fokusområdena är angelägna och relevanta och att kontoret kan bryta ner dessa och genomföra viktiga aktiviteter inom flera av områdena.

Kontoret anser att det är positivt att arbetet med programmet förläggs till ordinarie verksamhetsplanering och uppföljning, där verksamheterna själva konkretiserar vilka aktiviteter de behöver utföra för att nå stadens mål.

Kontoret ser också mycket positivt på att det tydliggörs att programmet ska *utgöra en grund för samarbete* kring HBTQ-frågor, vilket för kontorets del innebär att ytterligare stärka samarbetet med idrottsförvaltningen, kulturförvaltningen och stadsdelarna kring HBTQ-frågor inom ramen för den verksamhet som dessa förvaltningar bedriver i lokaler kontoret äger och förvaltar.

I programmet tydliggörs vikten av kunskap och kompetensutveckling inom HBTQ-området för förvaltnings- och bolagschefer, nyckelpersoner och medarbetare. Programmet lyfter även vikten av att utveckla stadens interna och externa kommunikation i text och bild liksom bemötande och förhållningssätt så att inte HBTQ-personer exkluderas. Dessa områden är konkreta och det finns stora möjligheter att arbeta vidare med aktiviteter i enlighet med programmets viljeriktning.

Sammantaget anser kontoret att programmet är bra och tydligt och att kontorets planerade och genomförda aktiviteter ligger väl i linje med det. Kontoret ser också att programmet och dess fokusområden kan bidra till att skapa en ännu bättre struktur för kontorets arbete med HBTQ-frågor.

Idrottsnämnden

Idrottsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 19 september 2017 att förvaltningens tjänsteutlåtande överlämnas till kommunstyrelsen som svar på remissen

Särskilt uttalande gjordes av Alexander Lindholm m. fl. (alla S), Anders Lindell m.fl. (alla MP) och Bwar Mert (V), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Bo Sundin m.fl. (alla M) samt Mikael Valier (KD), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Daniele Fava (L), *bilaga 1*.

Idrottsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 27 juli 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Idrottsförvaltningen ser positivt på föreliggande program. Programmet är lättöverskådligt och med tillräckligt övergripande målformuleringar. Dokumentet skulle vinna på att ha ett kortare namn (till exempel HBTQ-program) och att en korrekturläsning genomförs innan tryck, detta är dock inget som påverkar innehållet i formuleringarna. Förvaltningen anser det rimligt att varje nämnd fokuserar på de mål som är mest angelägna för respektive verksamhet. Idrottsförvaltningen förordar att mål och eventuella indikatorer inkluderas i de befintliga, nuvarande målen och indikatorerna i verksamhetsberättelse och verksamhetsplan. Det är mer troligt att detta leder till ett integrerat arbete än om målen om lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck ska särredovisas.

Idrottsförvaltningen har sedan ett antal år tillbaka arbetat för ett mer öppet och inkluderande idrottande. I stadens idrottspolitiska program framgår att alla diskrimineringsgrunder är ett viktigt område att arbeta med för att få fler barn och ungdomar fysiskt aktiva.

För att främja lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck arbetar idrottsförvaltningen med ett antal insatser. Bland annat så stöttar och följer förvaltningen RFSL:s arbete med Egalia som är en träffpunkt för ungdomar som definierar sig som hbtq och bistår Stockholm Pride vid pridefestivalen. Under 2015 genomfördes Eurogames i Stockholm, ett av världens största hbtq-evenemang, och i samband med tävlingarna utbildades all personal på idrottsförvaltningen i hbtq-frågor som berör idrotten.

Idrottsförvaltningen arbetar även kontinuerligt med fortbildning av anläggningspersonal i bemötandefrågor där bemötande av människor med olika könsidentitet eller könsuttryck är en viktig del. Under personalmöten och liknande genomförs diskussioner om bland annat ett normkritiskt förhållningssätt som en del av arbetet med förvaltningens etiska riktlinjer.

Vid de pågående renoveringarna av stadens simhallar tillser förvaltningen att det ska finnas tillgång till flexibla omklädningsrum som inte är på förhand könskodade.

Ekonomiska konsekvenser

Om målen om ett jämlikt, icke diskriminerande, idrottande uppfylls bidrar detta troligen till en mer jämlik hälsa vilket torde leda till samhällsekonomisk vinst.

Måluppfyllelse

Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck tangerar de målsättningar om ett icke diskriminerande idrottande som anges i stadens idrottspolitiska program.

Konsekvenser för barn

Minskad diskriminering och ökad öppenhet i samhället leder med all sannolikhet till positiva konsekvenser för barn.

Kulturnämnden

Kulturnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 19 september 2017 följande.

1. att som svar på remissen överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen,
2. att förklara beslutet omedelbart justerat

Kulturnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 19 september 2017 följande.

1. att som svar på remissen överlämna förvaltningens (stadsarkivets) tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen,
2. att förklara beslutet omedelbart justerat

Särskilt uttalande gjordes av Rasmus Jonlund m.fl. (alla L) enligt, *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Sophia Granswed m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Pelle Thörnberg (C) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Moderaterna.

Kulturförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 8 september 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Kulturförvaltningen instämmer med programmets analyser samt förslag till genomförande och uppföljning. Det är viktigt att staden implementerar nya metoder i arbetet med att säkerställa hbtq-personers rättigheter för att på så sätt främja deras livsvillkor och göra Stockholm till en stad för alla.

Kulturförvaltningen är en strategiskt betydelsefull förvaltning i detta arbete med publika verksamheter som möter stockholmarna på många arenor; bibliotek, kulturskolan, museer, utställningar och indirekt genom det fria kulturlivet, folkbildning och kommunalt stödda samlingslokaler. Det är verksamheter som på olika sätt lyfter

fram, iscensätter och diskuterar demokratins många aspekter. Det gäller inte minst värdegrundsfrågor kopplade till jämställdhet, mångfald och könsnormer. Barn, ungdomar och nyanlända är prioriterade målgrupper i detta långsiktiga arbete.

Policyarbete

Inom kulturförvaltningen pågår ett kontinuerligt policy- och programarbete med att nå och inkludera nya målgrupper och här är normmedvetenhet viktigt för att säkerställa att hbtq-personer tryggt kan ta del av stadens kulturverksamheter.

Kulturskolans har en likabehandlingsplan "Lika rättigheter och möjligheter" som säkerställer att hbtq-personer i verksamheten inte diskrimineras eller blir utsatta för kränkningar av något slag.

Kulturskolan har också haft ett flertal föreläsningar kring normmedvetenhet och arbetar aktivt för att ett normkritiskt perspektiv genomsyrar planering och genomförande av verksamheten. Genom stöddokumentet "Jämställd kulturskola i praktiken" som följs upp i verksamhetsplanering och i medarbetarsamtal säkerställs att alla medarbetare bemöter hbtq- personer i verksamheten på ett inkluderande sätt. Detta gäller även kontakt med regnbågsfamiljer och att de i kontakten med kulturskolan bemöts inkluderande samt att olika familjeförhållanden speglas i den konstnärliga verksamheten.

Så märks normarbetet i mötet med stockholmarna

Flera av kulturförvaltningen avdelningar har omsatt det interna arbetet kring normkritik i projekt och publik verksamhet. Några exempel: Stadsbibliotekets årliga satsning "Stockholm läser" ägnas 2017 författaren Bengt Martin som genom sina romaner tidigt bidrog till att stärka modet för många homosexuella. Kulturskolan med "Unga berättar" har samarbetat med Rädda barnen och skapat digitala berättelser med unga hbtq-personer. Stadsmuseet ordnade 2017 i samband med såväl Stockholm Pride som Kulturfestivalen stadsvandringar på hbtq-teman. Liljevalchs konsthall har visat en serie filmer med queertema. Kulturstödet till projekt och evenemang med inriktning på hbtq-frågor har ökat under senare år. Stockholms kulturfestival och ungdomsfestivalen "We are Stockholm" har i år flera programpunkter på hbtq-teman, bland annat ett "regnbågstält" och samtal om mångfald och tolerans ur ett indiskt perspektiv.

I de satsningar som vänder sig till det underrepresenterade könet använder Kulturskolan definitionen "för dig som identifierar dig som tjej" för att den egenupplevda könsidentiteten ska uppfattas som det centrala. Vid insamlandet av statistik uppdelat på kön finns alltid svarsalternativet "annan könsidentitet/vill inte ange".

Jämställdhetsanalys

Programmet är ett led i Stockholms stads arbete för ökad jämställdhet och har arbetats fram i en gemensam process som även omfattat två andra förslag till stadsövergripande styrdokument inom området mänskliga rättigheter; ett om barns rättigheter och inflytande i Stockholm stad och ett om jämställdhet. Samtliga programförslag följer en gemensam struktur för att synliggöra att de kompletterar varandra och har

gemensam grund i mänskliga rättigheter. Denna gemensamma process bör kompletteras med en tydlig struktur för programmets uppföljning i stadens förvaltningar och bolag.

Stadsarkivets tjänsteutlåtande daterat den 17 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsarkivets verksamhetsutveckling tar sin utgångspunkt i systemsyn, som lägger fokus på verksamhets syfte och värdeskapande tillsammans med användarna.

I detta arbete är allas lika rättigheter och möjligheter fundamental. Alla ska bli likvärdigt bemötta samt ha samma tillgång till, och uppleva sig i lika hög grad representerade i, arkiven, oavsett kön, könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning.

Stadsarkivet har de senaste åren utvecklat sin publika verksamhet i riktning mot Ett Stockholm för alla. På Stadsarkivet ska alla känna sig välkomna och respekterade, och verksamheten ska spegla stadens mångfald av människor. Stadsarkivet har aktivt lyft fram HBTQ-personers historia i programverksamheten, på webben och på utbildningsresursen Stockholmskällan. Intresset från publiken har varit stort och samarbeten med organisationer som RSFL mycket givande. Under hösten 2017 kommer Stadsarkivets publika avdelning kompetensutvecklas genom HBTQ-certifiering.

Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018-2022 erbjuder ett bra stöd i Stadsarkivets fortsatta arbete med frågorna.

Stadsarkivet vill betona vikten av att även detta arbete utgår från användarens perspektiv och det övergripande syftet, uttryckt i visionen Ett Stockholm för alla. Därför är det av stor betydelse att programmets genomförande blir en del av ordinarie planering, metodutveckling och uppföljning, och sker i samklang med andra styrdokument som till exempel Program för ett jämställt Stockholm och det nyligen fastställda Program för kvalitetsutveckling.

Av de fem fokusområdena känner sig Stadsarkivet särskilt berört av det andra och fjärde, dels i vårt möte med unga, som sker främst genom skolbesök, praktik och sommarjobb, dels genom våra publika aktiviteter. Stadsarkivet ser också mycket positivt på hur samverkan med civilsamhället uttrycks i det femte fokusområdet. Genom samarbeten med RFSL och Unstraight museum (det senare på utbildningsresursen Stockholmskällan), har vi fått både ökade kunskaper och nya kontaktnät.

Stadsarkivets förhoppning är att arbetet med fokusområdena till stor del ska kunna integreras i redan existerande nämndmål, eftersom ett ökat antal uppföljningspunkter riskerar minska tydligheten i styrningen mot den övergripande visionen Ett Stockholm för alla.

Jämställdhetsanalys

Programmet berör kvinnor och män, flickor och pojkar. Den övergripande inriktningen, "I Stockholm ska alla ha samma möjligheter och makt att forma samhället och sina egna liv utan att begränsas av exkluderande normer kopplat till kön, könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning", är en sorts utvidgning av det nationella övergripande jämställdhetsmålet. Normer och värderingar om manligt och kvinnligt existerar dock förstås även i HBTQ-sammanhang, varför det är viktigt att Program för ett jämställt Stockholm tas i beaktande simultant när verksamheten utformas.

Kyrkogårdsnämnden

Kyrkogårdsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 20 september 2017 följande.

1. överlämna detta tjänsteutlåtande som svar på remissen
2. paragrafen förklaras omedelbart justerad.

Särskilt uttalande gjordes av Annette Lundquist Larsson m.fl.(alla M) och Ewa-Marie Ås (KD), *bilaga 1*.

Kyrkogårdsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 8 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen har inga synpunkter på de föreslagna fokusområdena som föreslås i programmet. De kan utgöra en god vägledning i jämställdhetsarbetet.

Kyrkogårdsförvaltningen har arbetat med att utbilda all personal i HBTQ-frågor och mänskliga rättigheter (MR). Under år 2016 genomgick all personal en grundläggande utbildning i dessa frågor. Förvaltningen gav RFSL (Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter) i uppdrag att leda utbildningsinsatsen.

Programmet kan bli tydligare hur det ska integreras i stadens personalpolitik. Det kan vara relevant att redovisa hur det förhåller sig till det arbete som görs i de jämställdhets- och mångfaldsplaner som varje nämnd arbetar med.

Programmet utgör en del av de riktlinjer som tas fram i stadens arbete för mänskliga rättigheter (MR) och som även berörs i *Program för barnets rättigheter och inflytande i Stockholms stad* och *Program för ett jämställt Stockholm 2018-2022* som nu parallellt är ute på remiss. Sedan tidigare finns andra program inom MR-området exempelvis *Program för delaktighet för personer med funktionsnedsättning*.

Förvaltningen ser gärna att alla MR-frågor vägs samman i ett gemensamt program.

Miljö- och hälsoskydds nämnden

Miljö- och hälsoskydds nämnden beslutade vid sitt sammanträde den 19 september 2017 följande.

1. Miljö- och hälsoskydds nämnden beslutar att godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.
2. Miljö- och hälsoskydds nämnden beslutar att omedelbart justera paragrafen.

Särskilt uttalande gjordes av Katarina Luhr m.fl. (alla MP), Måns Lönnroth m.fl. (alla S) och Mia Lundquist (V), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Jonas Naddebo (C) och Lars Jilmstad m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Sabine Pettersson (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Ulrika Hoff (KD) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Moderaterna och Centerpartiet.

Miljöförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 31 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Miljöförvaltningen ser mycket positivt på stadens arbete med att värna hbtq-personers rättigheter och tycker det är viktigt att Stockholm är en stad för alla som lever upp och respekterar de mänskliga rättigheterna. Vidare är det mycket bra att staden arbetat fram ett styrdokument som bidrar till att utveckla och säkerställa kvaliteten i stadens verksamheter till ett jämlikt, jämställt, icke-diskriminerade och socialt hållbart samhälle.

Miljöförvaltningen tycker det är viktigt att framhålla att de fem fokusområden har olika grad av relevans för stadens olika förvaltningar och bolag. För miljöförvaltningens del som ansvarar för tillsyn och övervakning av miljön anses inte programmets alla fokusområden direkt beröra nämndens verksamhetsområde. Förvaltningen har sedan tidigare nolltolerans mot diskriminering och andra kränkningar och jobbar aktivt med likabehandlingsfrågor för att i mötet med verksamhetsutövare, stockholmare och medarbetare sinsemellan värna om de mänskliga rättigheterna och uppskatta mångfalden. Ingen ska diskrimineras eller kränkas oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck.

Fokus för förvaltningens arbete blir därför att fortsatt arbeta för ett gott bemötande och värna om att hbtq-personers särskilda utsatta situation ska beaktas. Detta

görs framför allt genom utbildnings-insatser för medarbetarna inom relevanta frågor. Flera verksamheter på förvaltningen har genomfört kompetensutvecklingsinsatser i normkritik för sina medarbetare. Det kan handla om att utveckla formerna för att säkerställa ett professionellt och respektfullt bemötande och att verksamheternas kommunikation inte förmedlar normer, språkbruk och bilder som osynliggör eller exkluderar hbtq-personer. Förvaltningen anordnar även årligen inspirations-föreläsningar till hela förvaltningen med temat bemötande och diskriminering. En översyn av förvaltningens rekryteringsrutiner har påbörjats och som en del av arbetet med att motverka diskriminering har förvaltningen, tillsammans med övriga tekniska förvaltningar, genomfört utbildningar för chefer i kompetensbaserad rekrytering.

Implementering av programmet innebär att miljöförvaltningen ska konkretisera nämndmål, indikatorer och aktiviteter inom varje fokusområde. Som tidigare nämnt måste hänsyn tas till att samtliga fokusområden inte berör förvaltningens verksamhetsområde. Förvaltningen vill betona att tillskapande av nämndmål och aktiviteter utan egentlig relevans för verksamheten snarare blir kontraproduktivt och en ren administrativ pålaga. Det bör vara upp till respektive förvaltning att avgöra inom vilka fokusområden relevanta nämndmål bör formuleras för att på så sätt kunna satsa på viktiga och relevanta områden. Olika delar av programmet har naturligt olika relevans för olika verksamheter i staden och för miljöförvaltningen skulle kompetensutvecklingsinsatser för medarbetarna kring bland annat bemötande, diskriminering, normkritik och hbtq-frågor vara avgörande för att säkerställa likvärdighet i bemötande, service och tjänster.

Det är önskvärt från förvaltningens sida att stadsledningskontoret även fortsättningsvis kommer att stödja förvaltningar och bolag med konkreta verktyg för att omsätta Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck till praktik i det dagliga arbetet. Förvaltningen ser vidare positivt till diplomutbildningarna som stadsledningskontoret tagit fram stärka kompetensen i verksamheterna.

Slutligen vill miljöförvaltningen understryka vikten och nyttan av en stad som präglas av mångfald och som är fri från alla former av diskriminering. Förvaltningen ser därför positivt till framtagandet av Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018-2022.

Servicenämnden

Servicenämnden beslutade vid sitt sammanträde den 19 september 2017 att åberopa förvaltningens tjänsteutlåtande som sitt svar på remissen.

Särskilt uttalande gjordes av Henrik Sjölander m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Gunilla Hansson (C) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Moderaterna.

Serviceförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 4 september 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen stödjer förslaget till program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet och könsuttryck. Programmet bedöms vara väl genomarbetat och tydligt anknyta till de internationella rättighetskonventionerna, till den nationella lagstiftningen och strategin på området samt till stadens vision.

I stadens budget anges att Stockholm ska vara ett föredöme när det gäller skydd av mänskliga rättigheter och att lika rättigheter och möjligheter kommer alla till del i en stad tillgänglig för alla. Här kan konstateras att skydd av hbtq-personers rättigheter principiellt ska ske med liknande utgångspunkter som vad gäller personer som kan diskrimineras utifrån andra grunder såsom exempelvis kön, etnisk tillhörighet eller funktionsnedsättning. Det finns dock goda skäl för staden att genom föreliggande program särskilt uppmärksamma och fokusera rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet etc. Detta bl a mot bakgrund av att det finns flera nationella forskningsstudier som visar på en överrepresentation vad gäller upplevelser av diskriminering, hot, utsatthet för våld samt av psykisk ohälsa inom dessa grupper. Vidare kan nämnas att det enligt en aktuell studie, gjord på uppdrag av Stockholms stad, finns flera hbtq-personer som under 2016 har känt sig behandlade felaktigt eller nedsättande i kontakten med Stockholms stads verksamheter.¹

I programmet förslås fem fokusområden med tillhörande mål för stadens arbete vilka samtliga överensstämmer med motsvarande områden i den nationella strategin. Härmed ges tydliga och relevanta utgångspunkter för stadens arbete med dessa frågor. För att kunna nå de angivna målen behövs det dock sannolikt omfattande insatser och utvecklingsarbete inom stadens organisation, både gällande arbetssätt i stadens kontakt med enskilda personer samt vad gäller mer allmänt främjande insatser.

Enligt förslaget ska nämnder och bolagsstyrelser ansvara för att det finns god kompetens i organisationen för att inkludera ett hbtq-perspektiv i verksamheten. Detta bland annat genom att medarbetarna har relevant kunskap om hbtq-personers livsvillkor och situation samt om heteronormen, normkritiskt förhållningssätt med mera. Förvaltningen instämmer med att dessa kunskaper är av stor vikt i sammanhanget och uppfattar det som att det här finns ett stort behov av kompetensutveckling inom staden. Det är därmed angeläget att genomförandet att programmet kan stödjas på ett bra sätt genom de utbildningsinsatser som kommunstyrelsen ska ansvara för.

Förvaltningen menar att det kan övervägas att, i samband med genomförande av programmet, använda begreppet normmedvetenhet vid sidan av eller som ett alter-

---

¹ En studie om diskriminering i Stockholms stads verksamheter Maj 2017. Stockholms stad

nativ till normkritik. Detta för att bidra till en positiv, öppen hållning till att i verksamheten granska och gemensamt reflektera kring normer som är av betydelse för att förstå hur diskriminering kan förebyggas.

För att uppfylla programmets mål om likvärdighet och visionen Ett Stockholm för alla kan det också vara värt att överväga hur rättighetsperspektivet tydligare kan användas i stadens kvalitetsarbete. Här är det givetvis viktigt att det i linje med det här föreslagna programmet finns god kunskap om grupperns levnadsvillkor samt om hur man aktivt kan förebygga normer och föreställningar som kan bidra till diskriminering kan motverkas. Men som det konstateras i programmet är det inte sällan så att diskriminering av en person grundas på föreställningar om flera olika egenskaper såsom exempelvis sexuell läggning, etnisk tillhörighet, funktionsnedsättning med mera.

Därför är det viktigt att, sett ur ett verksamhetsperspektiv, betrakta mänskliga rättigheter som en helhet. Stadens medarbetare behöver generellt också ha god kunskap om medborgarens rättigheter i förhållande till verksamheten och vid behov kunna förmedla dessa på ett begripligt sätt för den enskilde. Sedan är det viktigt att verksamheten/ servicen kan anpassas till den enskildes förutsättningar för att den ska bli likvärdig och främja dennes delaktighet och ansvarstagande. Detta som exempel på vad som kan känneteckna ett rättighetsbaserat arbetssätt.

I förslaget anges att programmet, så långt det är möjligt, även ska tillämpas i uppdrag som staden ger andra organisationer. Här vill förvaltningen framhålla att det vid kravställande om sociala eller demokratiska hänsyn vid stadens upphandlingar, är av stor vikt att dessa aktivt följs upp under avtalsperioden så att de ställda kraven uppfylls. Ett aktivt arbete med avtals- och leveransuppföljning, särskilt vad gäller sociala krav, liksom det decentraliserade ansvaret inom staden vad gäller upphandling och ingångna avtal, förutsätter att det inom varje nämnd finns erforderlig upphandlingskompetens och de resurser som krävs för att bedriva ett systematiskt inköps- och upphandlingsarbete. Därutöver är det viktigt med en aktiv samverkan och samordning av kravställandet inom staden för att bidra till enhetlighet och därmed underlätta för leverantörer i deras arbete med anbudsgivning med mera.

Jämställdhetsanalys

Enligt kommunfullmäktiges beslut ska nämnder och bolagsstyrelser i samband med beslutfattande göra en jämställdhetsanalys. Beslutsunderlag, exempelvis tjänsteutlåtanden, ska där det är relevant innehålla en jämställdhetsanalys.

Förvaltningens har genomfört en analys och konstaterar att jämställdhetsperspektivet på olika sätt kan beröras vid stadens arbete med att säkerställa lika rättigheter och möjligheter för medborgarna oavsett sexuell läggning, könsidentitet och könsuttryck. Här är det givetvis viktigt att alltid, vid planering, utförande och uppföljning av beslut och arbete inom stadens verksamheter, arbeta för att kvinnors och mäns, flickors och pojkars intressen och möjligheter kan tillgodoses och tas tillvara på ett likvärdigt sätt. Detta handlar om att ha en helhetssyn på mänskliga rättigheter (s k intersektionellt perspektiv). I övrigt ger förvaltningen inte några synpunkter om detta i ärendet.

Socialnämnden

Socialnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 19 september 2017 följande.

1. Socialnämnden godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.
2. Beslutet justeras omedelbart.

Särskilt uttalande gjordes av Andréa Ström m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Isabel Smedberg Palmqvist m.fl. (alla L), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Sofia Modigh (KD) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Moderaterna.

Socialförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 6 september 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att programmets syfte och de frågor som lyfts är angelägna och att de tjänster som erbjuds stockholmarna ska vara

lika tillgängliga, av lika hög kvalitet och lika väl anpassade för alla, oavsett könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning.

Programmet redovisar prioriterade fokusområden, metoder och arbetssätt vilket ger stadens verksamheter en gemensam plattform att arbeta med frågan. Förvaltningen är särskilt positiv till att programmet lyfter fram fokusområden som rör barn- och unga.

Förvaltningen anser att programmet är tydligt och bra som helhet men tycker att det kan finnas skäl att förtydliga och/eller omformulera vissa delar i programmet;

Programmet ska genomsyras av ett könsperspektiv, men det är viktigt att i arbetet med frågorna vara medveten om att könsmaktsordningen samspelar med andra maktstrukturer. Ett intersektionellt perspektiv kan hjälpa till att synliggöra hur olika maktordningar samspelar. Strukturer som grundar sig i etnicitet, klass, ålder, funktionshinder, sexuell läggning, könsöverskridande identitet och andra sociala kategorier samspelar med könsmaktsordningen².

---

² Könsmaktsordning är ett begrepp inom flera olika feministiska inriktningar och syftar på en teoribildning vars hypotes är att män som grupp är överordnade kvinnor som grupp.

Begreppet regnbågsfamiljer som beskrivs under punkt 2.4 saknar definition liksom uppfattar förvaltningen att beskrivningen av begreppet cis-person i inledningen och i bilagan inte är överensstämmande (sid. 5 och sid. 16).

Förvaltningen anser också att stycket som står efter punkt 2.6 behöver förtydligas eller omformuleras. *Stadens medarbetare som kommer i kontakt med unga ska vara uppmärksamma på om ett barn far illa i hemmiljö eller hindras att uttrycka sin identitet eller sexuella läggning.* I lagen står det att alla som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa bör anmäla det till socialnämnden (14 kap. 1 c § Socialtjänstlagen). Det ska tydligt framgå att alla som arbetar med barn- och ungdomar i Stockholms stad ska följa lagstiftarens intentioner när det gäller anmälningsplikten vid oro för att ett barn far illa.

Stadsbyggnadsnämnden

Stadsbyggnadsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 följande.

1. Stadsbyggnadsnämnden beslutar att överlämna kontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen från kommunstyrelsen.
2. Stadsbyggnadsnämnden beslutar att omedelbart justera paragrafen.

Särskilt uttalande gjordes av Joakim Larsson m.fl. (alla M) och Erik Slottner (KD), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Björn Ljung (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Christina Linderholm (C) som hänvisade till särskilt uttalande av Moderaterna och Kristdemokraterna.

Stadsbyggnadskontorets tjänsteutlåtande daterat den 30 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsbyggnadskontoret ställer sig överlagt positivt till programmets innehåll och förslag, och har – med bakgrund i att den fysiska miljöns struktur inte kan hantera alla frågor som programmet behandlar – valt att lämna synpunkter på de fokusområden och frågor som berör kontorets verksamhets- och budgetmål.

Den kursiverade texten nedan motsvarar rubrikerna i programmet.

Inledning

Ingenstans i inledningen nämns Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm. Utifrån ett verksamhets- och genomförandeperspektiv vore det bra att skriva hur programmets arbete förhåller sig till Kommissionens, då det skulle också göra det enklare att hitta synergier och överlappningar.

Fokusområde 1: Våld, diskriminering och andra kränkningar mot hbtq-personer ska upphöra.

Fråga 1.1: Stockholm ska vara en trygg stad att leva i oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck

Gällande detta mål arbetar stadsbyggnadskontoret med att bygga fysiska miljöer där alla ska kunna känna sig trygga. Basen för detta arbete är dels kunskap och forskning om vad som skapar trygghet i staden, som exempelvis tydliga siktlinjer, aktiva bottenvåningar och tydliga gränser mellan det som är privat och offentligt, dels stadens egen trygghetsmätning.

För att kunna fortsätta detta arbete med ökat fokus på hbtq-personer vore det bra om trygghetsmätningen också innehöll statistik som är uppdelad på män och kvinnor, utan också inkluderade statistik om hbtq-personers upplevelse av trygghet i Stockholms stad. En gemensam kunskapsbas skulle också förenkla samarbetet med andra förvaltningar.

Fokusområde 3: Hbtq-personer ska ha likvärdigt stöd, omsorg och vård.

Fråga 3.2: Staden ska i myndighetsutövning behandla och bemöta stockholmarna likvärdigt och respektfullt oavsett könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning eller familjekonstellation.

Kontoret ser positivt på detta fokusområde med tillhörande fråga, då programmet därmed kan ses som en förlängning eller fortsättning av arbetet med att implementera den nu gällande personalpolicyn, särskilt punkten som berör lika rättigheter och möjligheter. Det finns också flera beröringspunkter med områden som beskrivs och behandlas i diskrimineringslagen.

En viktig förutsättning för att veta om vi uppnår målen inom programmet är att vi kan synliggöra hbtq-personers upplevelser. Enkäter med ett tredje könsalternativ såsom ”annat”, ”vej ej/vill inte ange” kommer inte nödvändigtvis ge tillräckligt underlag för att veta om vi gör en förflyttning i rätt riktning. Snarare kommer målen i verksamhetsplanen behöva handla om aktiva åtgärder för att nå målet om ett Stockholm för alla.

Trafiknämnden

Trafiknämnden beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 följande.

1. Trafiknämnden godkänner och överlämnar kontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen.
2. Trafiknämnden beslutar att omedelbart justera paragrafen.

Särskilt uttalande gjordes av Cecilia Brinck m.fl. (alla M) och Karin Ernlund (C), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Patrik Silverudd (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Mikael Valier (KD) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Moderaterna och Centerpartiet.

Trafikkontorets tjänsteutlåtande daterat den 16 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Trafikkontoret ser positivt på att staden prioriterar arbetet för att säkerställa att hbtq-personer har lika rättigheter och möjligheter. Alla människors lika rätt är en grundpelare i kontorets arbete och alla stockholmare ska ha samma möjligheter att vistas i stadens trafik- och utemiljö, oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder.

Kontoret ställer sig bakom upplägget att stadens verksamheter i sin ordinarie planering ska konkretisera hur arbetet för att nå programmets fokusområden ska bedrivas. Det är när ett perspektiv integreras i den ordinarie verksamheten som störst genomslag kan fås. Vidare berör frågorna som tas upp i programmet stadens verksamheter i olika stor utsträckning, varför arbetet för att nå programmets fokusområden kommer att innebära fler aktiviteter för vissa nämnder och bolagsstyrelser än för andra.

För trafikkontorets räkning handlar det bl.a. om att vidta trygghetsskapande åtgärder i det offentliga rummet, att utforma stadsmiljön på så sätt att ingen känner sig exkluderad, att i samband med myndighetsutövning ge ett likvärdigt och icke-diskriminerande bemötande, att i samband med medborgardialoger lägga sig vinn om att inhämta synpunkter från alla grupper i samhället, att trafikkontoret som arbetsplats ska vara öppen och välkomnande för alla, samt att kontorets kommunikation ska vara inkluderande. I kontorets fortsatta arbete med dessa frågor kan programmet utgöra stöd och vägledning.

Vad gäller arbetet med inkluderande kommunikation, i såväl bild som text, är det av vikt att programmet stämmer överens med innehållet i stadens föreslagna kommunikationsprogram. Kontoret anser därför att budskapet om inkluderande kommunikation bör återspeglas i kommunikationsprogrammet och att detta program också tas upp som ett av styrdokumenterna på sidorna 6-7.

Utbildningsnämnden

Utbildningsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 följande.

1. Utbildningsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.
2. Beslutet justeras omedelbart.

Särskilt uttalande gjordes av Lotta Edholm m.fl. (alla L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Cecilia Brinck m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av John Kåberg (C) och Christian Carlsson (KD) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Moderaterna.

Utbildningsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 31 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Utbildningsförvaltningen ställer sig bakom förslagen i programmet i stort. Utbildningsförvaltningen har varit med i processen med framtagande av programmet och ser det som positivt att programmet finns på plats då det blir ett bra stöd och en vägledning för utbildningsförvaltningens fortsatta arbete med att säkerställa lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck för stadens barn och unga.

Förslaget till program grundar sig i aktuell forskning och utgår ifrån regeringens strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Tyvärr visar forskning att unga hbtq-personer är en grupp som ofta känner sig otrygga i skolan.

En grundläggande förutsättning för genomförande är att öka kunskapen och medvetenhet om exkluderande normer kopplat till könstillhörighet och sexualitet samt hbtq-personers livsvillkor och situation. Utbildningsförvaltningen välkomnar därför att stadsledningskontoret har tagit fram en utbildning som syftar till att stärka verksamhetens kompetens för att säkerställa lika rättigheter och möjligheter i bemötandet oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck.

Det framgår av förslaget att arbetet med att följa upp programmet ska ske i ILS-systemet. Detta gäller även ”program för ett jämställt Stockholm” samt ”program för barnets rättigheter och inflytande i Stockholms stad 2018-2022” som är ute på remiss. Förvaltningen vill framhålla att om alla stadens program ska följas upp med aktiviteter och indikatorer i ILS-systemet är det av yttersta vikt att eventuella uppdrag till nämnderna som är kopplade till respektive program inte konkurrerar med varandra. Detta för att säkerställa ett intersektionellt perspektiv men framförallt så

att det inte leder till en otydlighet i styrkedjan, något som kommer motverka grundtanken med programmen. Förvaltningen vill även framhålla vikten av att inte införa för många indikatorer utöver de som redan finns i ILS-systemet.

Varje skola ska arbeta främjande och förebyggande mot diskriminering och kränkande behandling. Flera gymnasieskolor har arbetat med olika projekt kring hbtq-frågor så som utbildning i normkritik. Förvaltningen vill framhålla att de åtgärder och insatser som skolorna behöver vidta måste utgå från skolans egen undersökning av hur det ser ut på just den skolan och kopplas till skolans arbete med trygghet och studiero.

En annan viktig förutsättning för att vidta adekvata insatser och åtgärder är att kartlägga hur det ser ut för hbtq-personer i stadens olika verksamheter. Programmet innehåller tyvärr inte några starka skrivningar om det. För att vidta rätt åtgärder och insatser är det nödvändigt med kunskap om hur det ser ut och vad som brister. Förvaltningen ser positivt på att införa ett tredje könsalternativ för de som varken identifierar sig som man/kvinna pojke/flicka i undersökningar som följer upp verksamheten. Förvaltningen vill dock peka på att det är viktigt att beakta eventuell statistiksekretess och andra regler kring personuppgifter som kan påverka hur vissa undersökningar kan göras och vilket resultat man kan få fram. När utbildningsförvaltningen genomförde en könsuppdelad analys av brukarundersökningen i grundskolan till tertialrapport 2, var det till exempel inte möjligt att få fram resultatet könsuppdelat per skola. Detta berodde på att det utöver "flicka" och "pojke" fanns ytterligare två alternativ för brukaren att välja och eftersom endast ett fåtal personer valde detta omfattades uppgifterna av statistiksekretess.

Förvaltningen saknar även starkare skrivningar när det gäller upphandling. Mycket av stadens service är utlagd på entreprenad och för att programmet ska ha någon effekt bör även hbtq-personers rättigheter och möjligheter beaktas vid upphandlingen av dessa tjänster. Förvaltningen efterlyser även stöd och/eller gemensamma riktlinjer i hur stadens kommunikation kan förbättras för att även inkludera hbtq-personer.

Utbildningsförvaltningen föreslår att utbildningsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen och att beslutet justeras omedelbart.

Äldrenämnden

Äldrenämnden beslutade vid sitt sammanträde den 19 september 2017 följande.

1. Äldrenämnden godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande och överlämnar det till kommunstyrelsen som sitt yttrande på remissen av Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018-2022.
2. Paragrafen förklaras omedelbart justerad.

Särskilt uttalande gjordes av Sofia Modigh (KD) och Dennis Wedin m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Ann-Katrin Åslund (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Alfred Askeljung (C) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Kristdemokraterna och Moderaterna.

Äldreförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 15 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

FNs främsta redskap för att skydda mänskliga rättigheter är konventioner. Länder som har ratificerat en konvention har förbundit sig att agera i enlighet med dess innehåll. De mänskliga rättigheterna slår fast att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De gäller över hela världen, oavsett land, kultur eller specifik situation.

Överallt i världen kränks sexuella rättigheter genom barn- och tvångsäktenskap, sexuellt våld, våldtäkt, social kontroll över kvinnor och unga, diskriminering och våld mot hbtq-personer. Olika intresseorganisationer arbetar för alla människors rätt att fritt bestämma över allt som rör deras sexualitet, fria från tvång, diskriminering och våld.

Programmet är stadsövergripande och omfattar i olika utsträckning stadens samtliga nämnder och bolagsstyrelser. Programmet pekar ut en tydlig inriktning för stadens arbete genom de fem fokusområdena. Vid uppföljningen av stadens styrdokument anser äldreförvaltningen att det är viktigt att hänsyn tas till de skiftande möjligheterna som stadens olika förvaltningar har att kunna påverka fokusområdena.

Programmet lyfter även fram att den grundläggande förutsättningen för genomförande är att öka kunskapen och medvetenheten om exkluderande normer kopplat till könstillhörighet, sexualitet samt hbtq-personers livsvillkor och situation. Detta krävs för att kunna inkludera ett hbtq-perspektiv i verksamheternas arbete med att planera, följa upp och utvärdera samt kommunicera sin verksamhet. Ett hbtq-perspektiv innebär exempelvis att inte utgå från att alla identifierar sig som män, kvinnor eller attraheras av personer av annat kön.

Hbtq-personer ska ha likvärdigt stöd, omsorg och vård

Från bland annat Socialstyrelsen lyfts behovet av vård- och omsorgsboende med hbtq-inriktning fram. Hbtq är ett begrepp för homosexuella, bisexuella, transpersoner och personer med queera uttryck och identiteter. Enligt uppgifter från beställarenheterna i Stockholms stad har inga sökande efterfrågat ett boende med hbtq-inriktning. Staden har idag inget vård- och omsorgsboende med denna inriktning men

det finns ett seniorboende, Regnbågen. Initiativtagaren till seniorboendet har uppgett att det finns planer på ett vård- och omsorgsboende för hbtq-personer. De har tagit kontakter med en privat vårdgivare och planering pågår.³

Äldrenämnden har ett budgetuppdrag 2017, att etablera rutiner för att följa upp hbtq-personers upplevelser av verksamheternas utformning och bemötande. Äldreförvaltningen planerar att samverka med olika intresseorganisationer och det civila samhället för att utreda hbtq-personers lika rättigheter och möjligheter.

Bidragsgivning till ideella organisationer

Äldrenämnden kan bevilja ekonomiskt bidrag till ideella organisationer, som bedriver stadsövergripande aktiviteter för äldre personer. Syftet är att uppnå delaktighet och jämställdhet i samhället.

Av riktlinjerna för bidragsgivning, dnr 7.3.1-577/2017 framgår att äldrenämnden ställer krav på organisationernas bildande skett på demokratiska grunder. De grundläggande värderingarna ska motverka diskriminering och vila på respekt för individen oavsett kön, sexuell läggning, hudfärg, nationalitet, etniskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet, funktionsnedsättning eller andra liknande förhållanden.

Äldreförvaltningen kommer att i utbildningar och olika sammanhang lyfta fram hbtq-personers lika rättigheter och möjligheter. I övrigt kommer äldreförvaltningen att genomföra programmet inom ramen för ordinarie planering och uppföljning av verksamheterna.

Äldreförvaltningen föreslår att äldrenämnden godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018-2022.

Jämställdhetsanalys

Äldreförvaltningen anser att programmet för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018-2020 tar väl hänsyn till stadens målsättning vad gäller jämställdhet och har inget ytterligare att tillägga.

Överförmyndarnämnden

Överförmyndarnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 följande.

1. Som svar på remissen hänvisar överförmyndarnämnden till överförmyndarförvaltningens tjänsteutlåtande.
2. Paragrafen justeras omedelbart.

Särskilt uttalande gjordes av Berthold Gustavsson m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

---

³ ÄF rapport, Profil-, intressent- och korttidsboende, dnr 410-587/2016

Överförmyndarförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 15 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Överförmyndarförvaltningen menar att det är bra att Stockholms stad tydliggör en övergripande inriktning för stadens arbete med att säkerställa lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck i enlighet med visionen om ett Stockholm för alla. Ett tydligt ställningstagande från fullmäktige i hbtq-frågor underlättar arbetet i förvaltningar och bolag.

Programmet anger fem fokusområden och ett antal särskilt viktiga frågor inom varje område. Nedan följer vilka fokusområdena är och några exempel på hur överförmyndarnämnden kan bidra.

Överförmyndarnämnden möter hbtq-personer som anställda i förvaltningen, som ställföreträdare och som huvudmän.

1. Våld, diskriminering och andra kränkningar mot hbtq-personer ska upphöra.
2. De flesta ställföreträdare har till uppgift att bevaka huvudmannens rätt och sörja för person. Det innebär att man ska bevaka att huvudmannen inte utsätts för våld, diskriminering och kränkande särbehandling och om så förekommer hjälpa huvudmannen att polisanmäla detta.
3. Unga hbtq-personer ska ha lika rättigheter och möjligheter.
4. Gode män för ensamkommande barn har till uppgift att bevaka det ensamkommande barnets rätt och sörja för person. Det innebär att man bevakar det ensamkommande barnets rättigheter och möjligheter.
5. Hbtq-personer ska ha likvärdigt stöd, omsorg och vård.
6. Överförmyndarnämnden ska i sin myndighetsutövning behandla och bemöta stockholmarna likvärdigt och respektfullt oavsett könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning eller familjekonstellation. Det gäller inte minst äldre personer, personer med funktionsnedsättning och ensamkommande barn som är viktiga målgrupper för överförmyndarförvaltningens verksamhet. Det är viktigt att hbtq-personer får likvärdig tillgång till stöd och känner förtroende för nämndens handläggning av ärenden. Metoden för att nå detta är ett aktivt arbete för att öka kunskapen om hbtq-frågor och ett arbete med värderingar hos personalen och ställföreträdarna.
7. Hbtq-personer ska ha likvärdig tillgång till kultur, idrott och fritid.
8. Det hör inte till ställföreträdarnas primära uppgifter att sörja för ställföreträdarnas tillgång till kultur, idrott och fritid.
9. Staden ska samverka med civila samhället för hbtq-personers lika rättigheter och möjligheter.
10. Det kan bli aktuellt för överförmyndarnämnden att anlita RFSL för att utbildna personal och ställföreträdare i frågor som rör hbtq-personer.

Genomförande och uppföljning av programmet föreslås nämnder och bolagsstyrelser ansvara för. I verksamhetsplanerna ska preciseringar göras av hur nämnden

arbetar med fokusområdena och insatserna ska följas upp i tertialrapporter och verksamhetsberättelse. Förvaltningen tycker det är utmärkt att detta, och andra program, styrs och följs upp inom ramen för stadens ordinarie styrning och uppföljning.

Överförmyndarnämnden ansvarar för att det finns god kompetens i förvaltningen för att inkludera hbtq-perspektiv i verksamheten. I förvaltningens ledningsgrupp, som har en nyckelroll i arbetet med hbtq-frågor, finns idag en god kunskap inom området. Insatser för att höja kompetensen hos personalen kan bli aktuellt under det närmaste året. Möjligheten att utbilda alla ideellt arbetande ställföreträdare är mer begränsade.

Nämnden är medveten om vikten av att vid kommunikation om nämndens verksamhet innefatta hbtq-personer språkligt och bildmässigt.

Det är bra att rapporten innehåller en bilaga med begreppsdefinitioner. Det underlättar nämndernas och bolagens fortsatta arbete med hbtq-frågor.

Sammanfattningsvis anser överförmyndarförvaltningen att förslaget till program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck är bra och ställer sig därför positiv till kommunstyrelsens förslag.

Bromma stadsdelsnämnd

Bromma stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 att nämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på kommunstyrelsens remiss.

Särskilt uttalande gjordes av Hanna Wistrand (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Jan Tigerström m. fl. (alla M), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Kerstin Rossipal (KD) och Ylva Skoogberg (C) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Moderaterna.

Bromma stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 1 juli 2017 har i huvudsak följande lydelse.

”Program för lika rättigheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck” är ett viktigt dokument i strävan efter människors lika rättigheter och möjligheter. Förvaltningen anser att det är viktigt att belysa problematiken med hbtq-personers utsatthet samt att säkerställa att gruppen ska bemötas likvärdigt inom kommunal verksamhet. Förvaltningen ser särskilt kommunikation som ett viktigt förbättringsområde, där det är angeläget att beakta vad staden signalerar i kommunikationen och ifrågasätta huruvida det språk och de bilder som används inkluderar och reflekterar samhället som det ser ut.

De fokusområden som lyfts i programmet är tydliga, och det är positivt att programmet ska genomföras och följas upp inom ramen för ordinarie verksamhetsplanering och uppföljning. Förvaltningen saknar dock tydlighet i hur arbetet ska ske i praktiken. Utan konkreta verktyg och metodstöd blir risken att arbetet med hbtq-personers rättigheter får stora variationer i staden och att det kan bli svårt att följa upp de insatser som genomförs för gruppen.

I det föreslagna styrdokumentet "Program för ett jämställt Stockholm 2018-2022" specificeras att kommunstyrelsen ska bistå i arbetet genom att ta fram metodstöd för nämnder och bolagsstyrelser. Förvaltningen önskar ett liknande stöd i arbetet med hbtq-personer. Detta skulle säkerställa att hela organisationen arbetar på ett liknande sätt. I arbetet med jämställdhetsfrågor har det även varit positivt med stadsövergripande nätverk för kunskapsöverföring verksamheter emellan; även detta skulle kunna vara användbart i arbetet med hbtq-personer.

Vidare när det gäller kunskaper om målgruppen är det en förutsättning för att kunna arbeta med frågorna i olika kommunala verksamheter. Det är positivt att staden tagit fram en diplomeringsutbildning i hbtq-frågor och här blir det viktigt att medarbetare, enhetschefer och förtroendevalda kan ta del av denna.

Förvaltningen anser slutligen att uppföljning och synliggörandet av hbtq-personers upplevelser om den kommunala verksamheten när det gäller till exempel bemötande är en viktig del i arbetet och som i längden kan gynna hbtq-personer. Det metoder och rutiner som arbetas fram i samband med till exempel uppföljning måste dock vara väl utarbetade för att minimera risken att peka ut hbtq-personer som grupp ytterligare.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 följande.

1. Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen.
2. Paragrafen justeras omedelbart.

Särskilt uttalande gjordes av Henrik Virro m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Peter Backlund (L), *bilaga 1*.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 29 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Programmets första del

Programmet tar avstamp i visionen Ett Stockholm för alla och målsättningen att staden ska leva upp till och respektera de mänskliga rättigheterna. Ett Stockholm för alla innebär att alla har möjlighet att vara sig själva fullt ut i livets alla skeden.

Hbtq-personers livssituation problematiseras utifrån att rädslan för våld, trakasserier och andra former av hatbrott är mer förekommande än för andra personer. Detta kan leda till ohälsa och nedsatt psykiskt välbefinnande.

Förvaltningens syn på hbtq-ungdomars behov av fritidsaktiviteter

Förvaltningen har en omfattande fritidsverksamhet med bland annat nio fritidsgårdar inom stadsdelsområdet. Ett viktigt utvecklingsarbete som pågår är att öppna upp fritidsgårdarnas verksamhet för att nå och att intressera de ungdomsgrupper som idag inte finns närvarande.

En allvarlig problematik är att hbtq-ungdomar i större utsträckning än andra ungdomar lider av dålig självkänsla och psykisk ohälsa. Flera av ungdomarna isolerar sig och ägnar sig ofta åt aktiviteter som inte kräver sällskap av andra personer. Även aktiviteter som till viss del relaterar till verklighetsflykt är mer uppskattade av hbtq-ungdomar. Hbtq-ungdomars familjesituation påverkar starkt välbefinnandet. Det egna hemmet kan för vissa vara en oas för att få vara sig själv och slappna av medan det för andra kan vara en utmanande miljö att vistas i. Förvaltningen anser att en intressant och meningsfull fritidsverksamhet kan göra stor positiv skillnad för hbtq-ungdomars tillvaro.

Programmets andra del

Programmets fokusområden lyfter bland annat fram vikten av att unga hbtq-personer ska känna sig trygga i att vara sig själva. Normer som verkar inskränkande och exkluderande för hbtq-personer ska synliggöras och motverkas i verksamheter som riktar sig till unga.

Hbtq-personer ska ha likvärdig tillgång till stadens utbud av kultur-, fritids, idrotts- och motionsverksamhet. Verksamheterna ska vara planerade och utformade så att hbtq-personer tryggt kan ta del av aktiviteter.

Staden ska stödja civilsamhällets aktörer som tillhandahåller trygga mötesplatser, sociala aktiviteter och fritidsverksamheter som riktar sig till olika individer inom hbtq-gruppen, särskilt för unga, äldre och nyanlända.

Förvaltningens syn på identifikation och personalens betydelse

Programmet framhåller betydelsen av att öka kunskaperna inom verksamheterna för att inkludera ett hbtq-perspektiv och förstärka arbetet för att upprätthålla en hög kvalitet för alla. Den diplomutbildning som kommunstyrelsen tagit fram ska användas för att stärka verksamheternas kompetens.

Tidigare har förvaltningens fritidsgårdar blivit hbt-certifierade. Erfarenheten av detta är att kunskapshöjning och certifieringar är av godo men inte räcker hela vägen om målet är att hbtq-ungdomar ska vilja ta del av verksamheten.

Förvaltningens syn på civilsamhället som resurs och samarbetsparter

Förvaltningen ser positivt på att samverka med civilsamhället inkluderas i programmet. Civilsamhället är en viktig och kompletterande resurs till förvaltningens

arbete med att erbjuda intressanta och utvecklande aktiviteter för barn och unga. Ett brett och varierat föreningsliv kan erbjuda intressanta aktiviteter för hbtq-ungdomar och även skapa möjligheter för hbtq-ungdomar att organisera sig, få ökat handlingsutrymme och egenmakt.

Programmets tredje del

I den tredje delen går bland annat att läsa om metoder och arbetssätt, vikten av kunskapshöjning och att synliggöra hbtq-personers upplevelser.

Förvaltningens syn på att utöka verksamheten istället för att inkludera fler grupper
Kunskapsutveckling om hbtq-personers livsvillkor och situation lyfts fram i programmet tillsammans med vikten av att ta in hbtq-organisationernas sakexperter.

Programmets ambition att öka kunskapen om hbtq-ungdomars livssituation och framför allt att göra detta utifrån gruppens egna erfarenheter och berättelser ser förvaltningen som grundläggande för att nå framgång i arbetet. Om målet är att alla ungdomar ska ha tillgång till likvärdiga möjligheter till en meningsfull fritid behöver målgruppens behov och önskemål stå i centrum. Hbtq-ungdomar är en väldigt heterogen grupp. En homosexuell ungdom har andra villkor och en annan tillvaro att förhålla sig till än en transsexuell ungdom. För att nå en bredd av hbtq-ungdomar är den insikten avgörande för att kunna erbjuda, och kommunicera kring, en verksamhet som intresserar och lockar hela målgruppen.

Idag finns det redan mål och uppdrag om att inkludera fler grupper i fritidsverksamheten. En meningsfull fritid utvecklas av och med unga, utifrån ungas livsvillkor.

Förvaltningens syn på marknadsföring och kommunikation

Programmet lyfter fram att en granskning av Stockholms stads externa kommunikation visat att representationen av människor med annan sexuell läggning än heterosexuell och personer med könsöverskridande identitet eller uttryck är bristfällig.

Förvaltningen ställer sig positiv till programmet och vill gärna se att delar av programmet konkretiseras för att tydliggöra hur det kan implementeras.

Farsta stadsdelsnämnd

Farsta stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen av förslag till program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018-2022.

Särskilt uttalande gjordes av Lars Jilmstad m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Peter Öberg (L), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Lars Hultkvist (KD) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Moderaterna.

Ersättaryttrande gjordes av Malena Liedholm Ndounou (C) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Liberalerna.

Farsta stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 3 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ställer sig huvudsakligen positiv till förslaget till program. Förvaltningen bedömer att det är till stöd för införandet att arbetet med lika rättigheter och möjligheter integreras och tydligt styrs och följs upp i den ordinarie verksamhetsplaneringen och -uppföljningen. Det är också välkommet att programmet klargör både vilket ansvar och vilket utrymme nämnden har i arbetet med att säkerställa lika rättigheter och möjligheter.

Programmet definierar centrala begrepp inom området, vilket är viktigt för att kunna kommunicera precist kring frågor och driva utvecklingsarbetet med en gemensam förståelse. Förvaltningen anser också att det är positivt att programmet lyfter frågor kring stadens interna och externa kommunikation.

Förvaltningen instämmer i bedömningen att införandet av programmet förutsätter en ökad kompetens inom alla verksamheter. Vi ser positivt på att kommunstyrelsen tar ett centralt ansvar för utbildning av nyckelpersoner, förtroendevalda samt förvaltnings- och bolagsledning, då det säkerställer att en viss kompetensnivå erbjuds de som ska driva utvecklingsarbetet. Förvaltningen bedömer dock att det finns ett behov av bred, grundläggande kompetensutveckling. Den diplomutbildning som kommunstyrelsen tagit fram är en värdefull möjlighet, men kommer främst att beröra en mindre del av stadens många verksamheter. Förvaltningen anser därför att det skulle vara av stort värde om hbtq-frågor integreras i stadens centrala utbildningar och introduktionsprogram.

Förvaltningen föreslår att stadsdelsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 följande.

1. Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande och överlämnar det till kommunstyrelsen som svar på remissen.
2. Paragrafen justeras omedelbart.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 29 juni 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är positiv till programmet och välkomnar ett stadsövergripande program för allas lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet och uttryck. Förvaltningen anser det betydelsefullt att uppdraget kring hbtq-personers rättigheter formuleras tydligt och är en del av det övergripande arbetet med mänskliga rättigheter. Programmet poängterar att detta arbete ska ske inom ordinarie planering och uppföljning av verksamheterna, något som förvaltningen håller med om.

Förvaltningen tycker det är bra att kommunstyrelsen ansvarar för att tillhandahålla grundutbildning för nämnder och bolagsstyrelser.

Förvaltningen efterlyser konkreta metoder och arbetssätt för hur stadens verksamheter ska arbeta för att säkerställa att ett hbtqperspektiv införlivas. Det behövs även fortbildning och metodstöd kring hur verksamheterna ska anlägga ett normkritiskt perspektiv på ordinarie verksamhet. Förvaltningen önskar att arbetet för att synliggöra hbtq-personers livssituation och upplevelser sker stadsövergripande och att det också är viktigt att ordinarie rutiner, arbetssätt och styrsystem är anpassade och utformade för att inkludera målgruppen.

Förvaltningen ser positivt på att stadens nämnder och bolag uppmuntras samverka med civilsamhälle och föreningsliv. Det är viktigt att ta vara på den kunskap och erfarenhet dessa aktörer besitter om målgruppen hbtq-personer.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd

Hässelby-Vällingsby stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 att godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som sitt svar på remissen från kommunstyrelsen.

Särskilt uttalande gjordes av Bo Arkelsten m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Helen Jäderlund Eckardt (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Carina Franke (KD) och Bertil Pelland (C) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Moderaterna.

Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 28 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är positiv till förslaget Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018-2022. Programmet

ger ett gemensamt förhållningssätt till hbtq-personers lika rättigheter och möjligheter. Förvaltningen anser att det är av stor vikt att staden arbetar utifrån en gemensam strategi för att främja hbtq-personers lika rättigheter och möjligheter, samt att lokala behov tas i beaktning.

I programmet formuleras fokusområden vilket skapar förutsättning för stadens verksamheter att styra mot samma prioriteringar och underlättar för samverkan. Det är även positivt att programmet är vägledande i den mening att nämnder och styrelser själva utifrån de givna fokusområdena har i uppdrag att konkretisera hur stadens mål ska nås. Det framkommer tydligt i programmet att arbetet ska bedrivas inom ramen för ordinarie planering och uppföljning vilket är bra.

Genom programmets begreppsdefinitioner får stadens verksamheter ett gemensamt språk vilket också kan bidra till en enhetlig och tydlig riktning i arbetet samt underlätta för samverkan. I programmet lyfts att det är viktigt att förhålla sig normkritisk i jämställdhetsarbetet.

I samband med programmets implementering ansvarar kommunstyrelsen för introducerande utbildningsinsatser för förvaltnings- och bolagsledning samt nyckelpersoner. Detta ser förvaltningen som positivt framförallt då en gemensam och enhetlig utbildning för ledningar och nyckelpersoner i olika verksamheter skapar bättre förutsättningar för styrning och samverkan.

Programmet utgör en grund för samverkan mellan stadens olika aktörer. Det är förvaltningens uppfattning att stadens jämställdhetsnätverk, som leds av kansliet för mänskliga rättigheter, underlättar för samverkan och erfarenhetsutbyte mellan förvaltningar och bolag.

Ansvar för att säkerställa att den egna organisationen har tillräcklig kunskap inom programmets område ligger på respektive förvaltning och bolag vilket förvaltningen anser är rimligt. Att det finns tillräcklig kunskap i hela organisationen är grundläggande för ett effektivt arbete med frågorna. Utöver det vill förvaltningen lyfta att det är viktigt att säkerställa att programmets frågeområde integreras i stadens centrala, befintliga och planerade, utbildningar som riktar sig till olika yrkesgrupper, till exempel medarbetare inom socialtjänst, förskola och fritid.

Förvaltningen anser att det finns vinster med vissa stadsgemensamma arbetssätt eller riktlinjer utöver det som framkommer i programmet, framförallt kopplat till den

öppna fritidsverksamheten. Det är därför av vikt att medarbetare inom den öppna fritidsverksamheten är utbildade inom programmets sakområden. Förvaltningen välkomnar därför att staden utarbetar centrala utbildningsprogram som anpassas till den öppna fritidsverksamheten och att utbildningen kompletteras med digitala alternativ.

Förvaltningen anser att stadsgemensamma riktlinjer för hur staden skriver och uttrycker sig utåt kan vara till hjälp för att inte oavsiktligt utesluta enskilda eller grupper av individer. Det gäller till exempel när en verksamhet efterfrågar individens kön via enkäter. Förvaltningen vill här lyfta behovet av att samordna insatser inom programmets sakområden med stadens jämställdhetsnätverk.

Kungsholmens stadsdelsnämnd

Kungsholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Särskilt uttalande gjordes av Joel Laurén m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Lars Lundqvist m.fl. (alla L), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Kristin Jacobsson (C) och Emil Öberg (KD) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Moderaterna.

Kungsholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 4 september 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är positiv till att stadens vision och budget kompletteras med ett antal styrdokument. Programmen ger en fördjupning och förtydligande av stadens budget och vision och ger därmed förvaltningar och bolag stöd att komma vidare i arbetet med prioriterade områden.

Fokusområden

Förvaltningen ställer sig bakom samtliga fokusområden.

I programmet finns tydliga begreppsbeskrivningar, vilket är viktigt för förståelsen av målgruppen. Medarbetare i förvaltningens verksamheter behöver öka kunskapen och medvetenhet om exkluderande normer kopplat till könstillhörighet och sexualitet samt hbtq-personers livsvillkor och situation för att nå den kvalitet som eftersträvas.

Stadsledningskontoret har tagit fram en diplomutbildning för nämnderna att använda efter behov. Diplomerings syftar till att stärka verksamheters kompetens för att säkerställa lika rättigheter och möjligheter i bemötandet oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Flera enheter på socialtjänstavdelningen ska gå utbildningen. Förvaltningen anser att en bredare utbildningssatsning borde göras med fokus på alla medarbetare. Denna skulle med fördel kunna kombineras med information om andra program så som program för jämställdhet och Stockholms stads program mot våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck 2017-2020. Ett förslag är att skapa ett webb-stöd och en webb-utbildning likt den som Länsstyrelsen skapat om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer.

Utifrån socialtjänstens och äldreomsorgens perspektiv är det viktigt att ta i beaktande att alla beslut som fattas ska vara fria från påverkan utifrån kön. Alla har oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck rätt att behandlas lika. I de riktlinjer och rutiner som styr vårt arbete behöver detta vara tydligt. Nämndens verksamheter ska vara fria från diskriminering.

Ansvarsfördelning, övergripande arbetssätt och uppföljning

Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck beskriver att uppföljning av programmet sker i den ordinarie uppföljningen i tertialrapporter och i verksamhetsberättelsen. Uppföljningen baseras på nämnders och bolagsstyrelsers insatser för att säkerställa att målen i programmet uppnås. Förvaltningen saknar uppföljning av själva programmet, det vill säga uppföljning av implementeringen, analys och stöd till verksamhetsutveckling. Förvaltningen anser att uppföljning behövs på flera nivåer, dels insatser, resultat och verksamhetsförbättringar, dels på en utvecklingsarbetsnivå.

Förvaltningen håller med om att det är viktigt att utvecklingsarbetet sker parallellt med övergripande verksamhetsutveckling inom respektive verksamhetsområde, men det är många program att ta ställning till och i varje program finns ett flertal prioriterade områden. Uppföljning av programmets genomslagskraft är nödvändigt.

Det är inte tydligt hur förvaltningar och bolag ska kommentera fokusområden i tertialrapporter och verksamhetsberättelse. Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck innehåller fem fokusområden och under dessa finns ett antal prioriterade områden. Det finns även flera program att ta ställning till. Det finns en risk för att kärnverksamheterna kommer i skymundan i nämndernas tertialrapporter.

Förvaltningen ser att en förutsättning för att programmen ska komma till sin rätt är att fokusområdena tolkas som vägledning och att det överlämnas till respektive förvaltning att följa upp de områden som är tillämpliga.

Förvaltningen föreslår att tjänsteutlåtandet utgör svar på remissen.

Norrmalms stadsdelsnämnd

Norrmalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 att remissen besvaras med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Särskilt uttalande gjordes av Petra Gardos Ek m.fl. (alla M) och Olov Lindquist (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Fredrik Adolfsson (C) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Moderaterna och Liberalerna.

Norrmalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 12 juli 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Nämnden arbetar aktivt med förebyggande och främjande arbete mot diskriminering för hbtq-personer inom alla verksamheter. Ett av målen i nämndens lokala ut-

vecklingsplan (LUP:en) är att myndighetsutövningen inom äldreomsorg är rättssäker och behandlar personer likvärdigt oavsett könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning. För att uppnå detta mål har nämndens beställar- och utförarenheter inom äldreomsorg genomgått en diplomeringsutbildning i hbtq-frågor. Utifrån det har beställar- och utförarenheterna tagit fram en åtgärdsplan som de arbetar utifrån.

Förvaltningen anser att programmet är väl genomarbetat. Enligt förvaltningen är det bra att lyfta fram fokusområden som staden ska arbeta utifrån.

Enligt förvaltningen så är programmet generellt skrivet och det kan försvåra tillämpningen av det. Förvaltningen anser att framtagandet av indikatorer och aktiviteter skulle underlätta både implementeringen och uppföljningen av programmet.

Förvaltningen anser att det är oklart vilket ansvar nämnder och bolagsstyrelser kan tillskrivas i frågan att ”brott mot hbtq-personer ska synliggöras och när detta övergår till en polisiär fråga.

Programmet är ambitiöst men i strävan att täcka många aspekter under fokusområdena så tappar programmet tydlighet och stringens. Detta gäller som sagt även genomförandet av programmet och hur detta ska konkretiseras i verksamheterna.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 följande.

1. Remissen besvaras med förvaltningens tjänsteutlåtande.
2. Omedelbar justering.

Särskilt uttalande gjordes av Amela de la Cruz (L) och Benjamin Dousa m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 30 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att allas lika rättigheter och möjligheter behöver säkras och att en utsatt grupp som hbtq-personers rättigheter kan vara särskilt angelägna att uppmärksamma.

Fördelarna med programmet är att det är kortfattat och tydligt, beskriver vilka metoder som ska användas och klargör ansvars-fördelningen inom staden. Det är positivt att kommunstyrelsen planerar utbildningsinsatser för olika målgrupper i samband med att programmet ska genomföras. Även den diplomutbildning som kommunstyrelsen tagit fram kan fylla en viktig funktion för olika verksamheter när det gäller bemötande och service. Enligt förvaltningens mening skulle hbtq-frågor också kunna ingå i det stadsövergripande nätverket för jämställdhet.

De fem fokusområdena i programmet är relevanta, men förvaltningen anser att antalet underrubriker skulle kunna minska eftersom de i vissa fall är snarlika. Risken är att det blir svårt att ange mål, aktiviteter och indikatorer till varje punkt. Under punkt 3.3 noterar förvaltningen en felskrivning i första meningen: "Äldre hbtq-personer eller personer med funktionsnedsättning i behov av stöd och omsorg ska ha tillgång till en trygg och likvärdig service. ...". Det ska troligen stå "Äldre hbtq-personer eller hbtq-personer med funktionsnedsättning ...".

Det är bra att även vikten av hur kommunikationen utformas tas upp i programmet. Såväl texter som bilder och skyltar i verksamheterna kan behöva ses över för att visa att staden inte utgår från att alla identifierar sig som kvinnor eller män.

Förvaltningen anser att det hade varit en fördel om hbtq-personers rättigheter hade integrerats i programmet för jämställdhet i stället för att hanteras i ett separat program. Med ett perspektiv som hanterar samspelet mellan olika maktstrukturer (ett intersektionellt perspektiv) skulle samtliga stereotypa normer/föreställningar och diskrimineringsgrunder kunna tas hänsyn till på ett mer sammanhållet sätt.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd

Skarpnäcks stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 följande.

1. Förvaltningens tjänsteutlåtande överlämnas till kommunstyrelsen som svar på remissen.
2. Paragrafen förklaras omedelbart justerad.

Särskilt uttalande gjordes av Kristina Lutz (M) m.fl. och Gunnar Caperius (C), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Sabine Pettersson (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Jonathan Lindgren (KD) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av moderaterna och Centerpartiet.

Skarpnäcks stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 4 september 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är i huvudsak positiv till det föreslagna programmet för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Programmet anger fokusområden och gemensamma prioriteringar inom staden. Samtidigt finns stort utrymme för nämnder och styrelser att avgöra på vilket sätt arbetet ska genomföras. Förvaltningen är också positiv till att det tydligt framkommer i

programmet att arbetet ska bedrivas inom ramen för ordinarie planering och uppföljning.

Stadsgemensamma riktlinjer, utbildning, metodstöd och strukturerat erfarenhetsutbyte har stor betydelse för ökad likvärdighet inom staden eftersom alla förvaltningar inte har samma förutsättningar att bedriva detta arbete.

De begreppsdefinitioner som bifogats till programmet utgör en bra grund för ett gemensamt språk kring dessa frågor inom staden, vilket underlättar för samarbete, intern kommunikation och interna utbildningar, och därmed bidrar till en samsyn inom staden. Definitionerna ger även förutsättningar för en enhetlig extern kommunikation från stadens sida. Programmet lyfter fram vikten av ett likvärdigt och respektfullt bemötande, vilket bland annat innebär att ”information och formulär som används ska utgå från inkluderande normer och språkbruk kring kön och sexualitet.” Förvaltningen anser att stadsgemensamma riktlinjer för hur staden uttrycker sig, såväl internt som externt och i ord, bild och andra medier, skulle vara ett bra stöd i detta arbete. Likaså vore det positivt om staden kan sprida goda exempel på hur information, formulär och liknade kan utformas.

Förvaltningen instämmer i att implementeringen av programmet förutsätter en ökad kompetens inom alla verksamheter, vilket innebär en kvalitetsutveckling som är positiv för såväl medarbetare som stadens invånare. Att kommunstyrelsen ansvarar för att genomföra introducerande utbildningsinsatser för förtroendevalda, förvaltnings- och bolagsledningar och nyckelpersoner ger goda förutsättningar för fortsatt kompetensutveckling inom olika verksamheter. Att staden har tagit fram en diplomutbildning är positivt. Förvaltningens erfarenhet är dock att utbildningens omfattning och upplägg gör att alla verksamheter inte kan använda sig av den. Ett mer flexibelt upplägg, exempelvis en webbaserad utbildning, skulle enligt förvaltningens mening göra att fler medarbetare inom staden skulle kunna ta del av den. Förvaltningen anser även att det är viktigt att hbtq- och likabehandlingsfrågor integreras i stadens centrala utbildningar och introduktionsprogram.

Förvaltningen vill lyfta frågan om hur staden säkerställer att programmets intentioner och innehåll når ut även till de många verksamheter som drivs som entreprenader eller i fristående regi. För att uppnå detta behöver ett jämställdhetsperspektiv integreras även i upphandling och verksamhetsuppföljning.

Erfarenhetsutbyte och spridning av goda exempel inom staden är av stor vikt inom alla områden, i synnerhet gällande frågor som dessa där kompetens och erfarenhet kan skilja sig kraftigt mellan olika verksamheter och förvaltningar. Därför skulle det, enligt förvaltningens mening, vara positivt om ett nätverk för hbtq-frågor kunde startas inom staden, liknande det som finns för jämställdhetsfrågor. Likaså anser förvaltningen att de verksamhetsanknutna nätverk som finns inom staden bör arbeta aktivt med erfarenhetsutbyte kring dessa frågor.

Skärholmens stadsdelsnämnd

Skärholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 följande.

1. Stadsdelsnämnden beslutar att lämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.
2. Omedelbar justering.

Särskilt uttalande gjordes av Jan Jönsson m.fl. (alla L) och Eva Rüdlinger m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Erik Sihlberg (C) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Moderaterna och Liberalerna, *bilaga 1*.

Skärholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 15 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ser positivt på att program för lika rättigheter och möjligheter tas fram. Programmet syftar till att utveckla och säkerställa kvaliteten i stadens verksamheter så att alla människor blir bemötta likvärdigt, får sina rättigheter tillgodosedda och inte diskrimineras. Programmet syftar vidare till att säkerställa att den service och omsorg och de tjänster staden erbjuder stockholmarna är lika tillgängliga, av lika hög kvalitet och lika väl anpassade för alla, oavsett könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning. Alla insatser för att motverka diskriminering är angelägna.

Förvaltningen instämmer i att kunskap blir en nyckelfaktor i arbetet med att säkerställa att målen i programmet nås. Förvaltningen ser positivt på att kommunstyrelsen föreslås ansvara för att genomföra introducerande utbildningsinsatser för förtroendevalda, förvaltnings- och bolagsledningarna och nyckelpersoner.

Förvaltningen bedömer att det kan komma att bli utmanande att konkretisera programmet i verksamhetsplanen, framförallt vad gäller att följa upp och mäta hbtq-personers upplevelser av verksamheternas utformning och bemötande. För att kunna göra detta på ett bra sätt önskar förvaltningen ytterligare stöd och goda exempel från stadens verksamheter.

Förvaltningen vill även betona att ett aktivt arbete för lika rättigheter och möjligheter där alla stockholmarna får ett gott bemötande och service utifrån sina förutsättningar och villkor även bör inkludera andra grupper såsom funktionsnedsatta, personer med annan etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning enligt de diskrimineringsgrunder som definieras i diskrimineringslagen.

Spånga-Tensta stadsdelsförvaltning

Spånga-Tensta stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 11 oktober 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ställer sig huvudsakligen positiv till förslaget till program. Förvaltningen bedömer att programmet är ett stöd i arbetet och att det är positivt att det integreras i den ordinarie verksamhetsplanering och uppföljning. Det är också välkommet att programmet klargör både vilket ansvar och vilket utrymme nämnden har i arbetet med att säkerställa lika rättigheter och möjligheter.

Programmet definierar centrala begrepp inom området vilket är viktigt för att kunna kommunicera kring frågor och driva utvecklingsarbetet utifrån en gemensam plattform. Förvaltningen anser också att det är positivt att programmet lyfter frågor kring stadens interna och externa kommunikation.

Förvaltningen instämmer i bedömningen att införandet av programmet förutsätter en ökad kompetens inom alla verksamheter. Det är positivt att kommunstyrelsen tar ett centralt ansvar för utbildning av nyckelpersoner, förtroendevalda samt förvaltnings- och bolagsledning, då det säkerställer att en viss kompetensnivå erbjuds de som ska driva utvecklingsarbetet.

Den diplomutbildning som kommunstyrelsen tagit fram är en värdefull möjlighet, men kommer främst att beröra en mindre del av stadens många verksamheter. Förvaltningen bedömer att det finns ett behov av en bredare grundläggande kompetensutveckling. Vidare att det krävs en långsiktig satsning på området. Förvaltningen anser därför att det skulle vara av stort värde om hbtq-frågor integreras i stadens centrala utbildningar och introduktionsprogram. Slutligen anser förvaltningen att ett metodstöd behöver tas fram för arbetet vilket bör samordnas centralt för att skapa likvärdighet över staden.

Södermalms stadsdelsnämnd

Södermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 24 augusti 2017 att stadsdelsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Södermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 4 juli 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ser positivt på att det tas fram ett hbtq-program i staden som syftar till att motverka diskriminering och att synliggöra hbtq-personers behov. Ett tydligt ställningstagande inom stadens verksamheter är nödvändigt för att motverka alla typer av diskriminering, kränkande särbehandling eller intolerans.

Programmet ger en helhetssyn som är viktig i arbetet för allas lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck.

Förvaltningen instämmer i det som lyfts fram i programmet om att en grundläggande förutsättning för genomförande är att öka kunskapen och medvetenhet om exkluderande normer kopplat till könstillhörighet, sexualitet och hbtq-personers livsvillkor och situation. Kunskap och medvetenhet krävs för att kunna inkludera ett hbtq-perspektiv i verksamheternas arbete. Ett hbtq-perspektiv innebär exempelvis att inte utgå från att alla identifierar sig som män eller kvinnor eller attraheras av personer av annat kön.

Förvaltningen fortsätter arbetet för att öka kunskaperna om hbtq-personers rättigheter och livsvillkor hos samtliga medarbetare.

Förvaltningen föreslår att stadsdelsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen.

Älvsjö stadsdelsnämnd

Älvsjö stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 följande.

1. Stadsdelsnämnden överlämnar detta tjänsteutlåtande som svar på remissen.
2. Ärendet justeras omedelbart.

Särskilt uttalande gjordes av Johan Nilsson m.fl. (alla M) och Evy Kjellberg (C), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Anna Engelbert (L), *bilaga 1*.

Älvsjö stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 21 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen instämmer i förslaget till Program för lika rättigheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck 2018-2022.

Det är ett långsiktigt program som efter fem år kan utvärderas utifrån ny forskning och samhällsutveckling. Programmet ger dessutom utrymme för varje nämnd att planera sina egna aktiviteter utifrån varje nämnds uppdrag.

Förvaltningen menar att stadens statistik alltid bör redovisas könsuppdelad och, där det är möjligt, även med ett tredje alternativ utöver de juridiska könen. Det tredje alternativet (begreppet) bör fastställas centralt i staden för att öka likställigheten.

Förvaltningen vill särskilt lyfta fram behovet av utbildning så att verksamheterna inom staden har den kunskap som krävs för att nå den kvalitet som eftersträvas

och för att säkerställa lika rättigheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Det är positivt med de stadsövergripande utbildningsinsatserna i form av introduktionsutbildning och diplomeringsutbildning.

Det är även positivt att den nya personalpolicyn som staden tagit fram under innevarande år, och som nu görs känd, tar upp frågor avseende lika rättigheter och möjligheter på jobbet. Staden utarbetar nu också mer stödmaterial för chefer och medarbetare avseende lika rättigheter och möjligheter. Förvaltningen vill i detta sammanhang även betona att förvaltningens värdegrund tar fasta på de viktiga bemötandefrågorna. Förvaltningen vill även lyfta betydelsen av att fortsätta arbeta med att utveckla verksamheternas mål, uppdaterade rutiner, lathundar och checklistor i arbetet med att öka jämlikheten.

Förvaltningen föreslår därmed att stadsdelsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Östermalms stadsdelsnämnd

Östermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 21 september 2017 följande.

1. Remissen besvaras med förvaltningens tjänsteutlåtande.
2. Omedelbar justering.

Särskilt uttalande gjordes av Maria Antonsson m.fl. (alla MP), Birgit Marklund Beijer m.fl. (alla S) och Jaime Barrios (V), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Tobias Sjö m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Steven Crosson (KD) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Moderaterna.

Östermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 30 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är positiv till att program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck har tagits fram som stöd i arbetet med att uppnå fullmäktiges mål. Programmet är efterlängtat, särskilt som det redan i *Budget 2017* finns en KF-aktivitet som nämnderna ska genomföra där det framgår att arbetet ska ske i enlighet med ” hbtq-programmet i Stockholms stad”.

Styrdokumentets struktur

Förvaltningen anser att dokumentet har en tydlig struktur och pedagogiskt upplägg. Särskilt positivt är att det innehåller en listning av vilka övriga styrdokument i sta-

den detta kompletterar. En annan styrka är att det avslutas med en bilaga som innehåller begreppsdefinitioner. Något som saknas i avsnittet begreppsdefinitioner är *femininitet*. Listan innehåller *maskulinitet*, och definitionen av det begreppet, men även femininitet bör lyftas fram eftersom det på samma sätt innefattar föreställningar som påverkar psykologiska, sociala och kulturella livsvillkor och förväntningar.

Övergripande inriktning och fokusområden

Programmet innehåller en övergripande inriktning och fokusområden, samt ett antal prioriterade frågor inom varje fokusområde. Frågorna förtydligar vad stadens verksamheter ska prioritera och även vilken typ av verksamheter som är särskilt berörda av respektive fråga.

Genomförande och uppföljning

Förvaltningen instämmer i att det är klokt att implementeringen görs inom ramen för ordinarie planering och uppföljning av verksamheten. Kunskap är en viktig förutsättning för att lyckas och förvaltningen anser att det är positivt att kommunstyrelsen föreslås ansvara för introducerande utbildningsinsatser i samband med implementeringen samt att en diplomutbildning tagits fram som verksamheterna kan ta del av vid behov.

Metoder och arbetsätt

Metoden som förespråkas är ett normkritiskt eller normmedvetet arbetsätt. Fokus läggs på bemötande samt vidareutvecklade kommunikations- och informationsinsatser samt ett aktivt arbete mot diskriminering. Föreslagna metoder och arbetsätt överensstämmer väl med de utmaningar som beskrivs i programmets inledning. Förvaltningen instämmer i att staden behöver utveckla metoder och rutiner för att synliggöra och öka kunskapen om hbtq-personers upplevelser av verksamheternas service och bemötande. I samband med medarbetar- och brukarenkäter behöver dock resultaten analyseras på en övergripande nivå, eftersom varje enskild verksamhet eller nämnd troligtvis kommer att ha ett alltför litet underlag för att kunna dra några säkra slutsatser. Förhoppningsvis kan sedan alla nämnder dra lärdom och vidareutveckla sina respektive verksamheter och arbetsgivarroller utifrån denna samlade kunskap.

Stockholms Stadshus AB

Stockholms Stadshus AB:s yttrande daterat den 20 september 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Underremiss

AB Svenska Bostäders remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Inom Svenska Bostäder är mångfaldsfrågan, vilket också inkluderar hbtq, en fråga de arbetar med fortlöpande och samtliga medarbetare har också fått utbildning i dessa frågor. Bolaget har således inget att erinra på rubricerat förslag.

AB Familjebostäders remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Generellt sett står bolaget bakom tankarna i samtliga program och arbetar redan i linje med dessa. Bolaget bedriver CSR-arbete, rapporterar enligt GRI och omfattas dessutom av kravet på hållbarhetsrapportering enligt årsredovisningslagen, vilket betyder att alla kommande årsredovisningar kommer att innehålla en s k hållbarhetsrapport. Häri ingår bl. a. redovisningsområdet Mänskliga rättigheter.

Micasa Fastigheter i Stockholm AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Micasa Fastigheter är positiva till det program som stadsledningskontoret presenterar. När det gäller att öka förvaltningarnas och bolagens kompetens inom området är det bra att det finns en diplomutbildning framtagen för att stötta stadens verksamheter i det kommande arbetet.

Stockholm Vatten och Avfall AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Stockholm Vatten och Avfall stödjer programmets syfte och mål, men vill dock återkoppla två synpunkter.

1. I skrivningarna i fokusområden 2-4 skulle det vara tydligare om man angav i relation till vad rättigheterna och möjligheter ställs, formuleringarna kan annars inledningsvis tolkas som att rättigheterna och möjligheterna bara gäller inom den angivna gruppen. Text punkt 2: ”Unga hbtq-personer ska ha lika rättigheter och möjligheter”. Ett förtydligande tillägg kunde vara ”...som andra unga”.
2. I inledningen av programmet nämns att många hbtq-personer i Sverige väljer att inte vara öppna med sin läggning på jobbet vilket kan kopplas till en befarad rädsla för kollegornas eller chefernas brist på förståelse eller kränkande attityder. Som en mycket stor arbetsgivare vore det därför positivt om stadens inriktning som arbetsgivare förtydligas i något utav fokusområdena.

Stockholms Hamn AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Stockholms Hamnars kunder är inte i första hand medborgare eller individer, som är fokus i programmet, utan företag och organisationer. Det fokusområde som främst är relevant för Stockholms Hamnar är att våld, diskriminering och andra kränkningar mot hbtq-personer ska upphöra och detta kan bolaget arbeta med i det interna arbetet i rollen som arbetsgivare. Bolaget kan arbeta för att inte någon diskriminering eller andra kränkningar sker på arbetsplatsen. Arbete styrs och bedrivs genom systematiskt arbete med aktiva åtgärder för att främja lika rättigheter och möjligheter i arbetslivet, i enlighet med diskrimineringslagen. I bolagets externa kommunikation strävar bolaget efter att inte använda stereotyper. Dessa frågor är prioriterade av Stockholms Hamnar.

AB Stokabs remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Stokabs samtliga affärer är med juridiska personer i Stockholmsregionen. Genom dotterbolaget S:t Erik Kommunikation som ansvarar för stadens kommunikationslösningar ges staden bl. a. möjlighet att utveckla metoder och digitala verktyg med syfte att säkerställa den service, omsorg och tjänster som staden erbjuder stockholmarna blir lika tillgänglig och av lika hög kvalitet för alla oavsett könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning.

Stockholm Globe Arena Fastigheter AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse: SGA Fastigheter ställer sig bakom stadsledningskontorets förslag till beslut.

Stockholm Business Region AB:s (SBR) remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Utifrån Stockholm Business Regions uppdrag har bolaget en begränsad möjlighet att vara en del i det viktiga arbetet med att stävja våld och trakasserier mot hbtq-personer eller skapa möjligheter för en likvärdig tillgång till kultur, idrott och fritid. Men bolaget är inte bortom ansvar i frågan. I dess arbete för ett hållbart näringsliv finns utmaningar där bolaget kan dra nytta av ett program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck. I det dagliga arbetet möter bolagets personal företagare, investerare, besökare och entreprenörer med olika ursprung, kön och sexuell läggning. Det är den hållbara affären som är huvudfokus för medarbetarna på bolaget, men det är samtidigt viktigt att den enskilde individen känner sig trygg och förstörd i mötet med Stockholm Business Region.

Koncernledningens synpunkter

Koncernledningen anser generellt att det är av yttersta vikt att staden begränsar framtagandet av program eftersom mängden dels försvårar styrning och uppföljning av verksamheterna, dels försvårar för verksamheterna att prioritera och framgångsrikt kunna hantera mängden av styrsignaler.

Koncernledningen anser att ett mer framgångsrikt sätt, både utifrån styrnings- och verksamhetsperspektiv, kan vara att utveckla budgeten för Stockholms stad för att få fram de mål och ramar som verksamheterna ska förhålla sig till. Det går att utveckla, förändra, anpassa och uppdatera befintliga program utifrån de nya områden som behöver hanteras. Att program, strategier och riktlinjer hålls korta anser koncernledningen vara en ytterligare framgångsfaktor för att rätt verksamhet/person ska kunna arbeta effektivt med uppdragen och för att frågor på ett bättre sätt ska kunna integreras i ordinarie arbete.

Det är ändamålsenligt att utforma program som ett ramverk, som ger varje verksamhet, bolag som nämnd, möjlighet att inom sina respektive verksamhetsområden utforma anpassade aktiviteter. Något som koncernledningen uppmanar, för att tillgängliggöra och förtydliga ansvarsfördelning, övergripande arbetsätt samt uppföljningen, är att det nu aktuella programmet delas upp del 1 och 2 (beskrivning av övergripande utmaningar, inriktning och fokusområden) och en mer specificerad och fristående del 3 (genomförande, ansvar och uppföljning) som snarare utformas som strategi/riktlinjer till programmet. På så vis kan grundprogrammet förkortas och arbetsätt ytterligare specificeras och ansvaret fördelas mer specifikt.

Ett utvecklingsområde som koncernledningen ser i programmet rör upphandling. Eftersom staden är en mycket stor upphandlare kan fokusområdena förtydligades ytterligare för att verksamheterna ska vara beställare som verkar för lika rättigheter och möjligheter på ett enhetligt sätt som ger större effekt.

Mycket arbete för lika rättigheter och möjligheter pågår redan idag, vilket framgår i flera av bolagens svar som omnämner bl.a. diskrimineringslagen och pågående CSR-arbete. Flera av bolagen inom koncernen omfattas dessutom av de nya kraven i årsredovisningslagen som innebär att de bolagens kommande årsredovisningar kommer att innehålla en hållbarhetsrapport där bl. a. redovisningsområdet Mänskliga rättigheter ingår. I detta arbete ger programmet en grund att stå på vad gäller stadens övergripande inriktning. Utvecklingen går åt rätt håll men än finns utmaningar för att uppnå att lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck.

Koncernledningen anser, tillsammans med bolagen, att programmet som sådant är bra när det gäller den övergripande inriktningen för stadens arbete kring normer kopplat till kön, könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning.

Kommunstyrelsens råd för funktionshinderfrågor

Kommunstyrelsens råd för funktionshinderfrågor beslutade vid sitt sammanträde den 21 augusti 2017 att yttra följande.

Kommunstyrelsens råd för funktionshinderfrågor har tagit del av programmet. Det lyfter fram en rad angelägna frågeställningar på ett allmänt plan. Dessvärre saknas ett funktionsnedsättnings-perspektiv och funktionsnedsättning får, med alla andra marginaliserade grupper, trängas på sex rader i slutet.

Det finns en särskilt utsatt grupp av HBTQ-personer, som rådet anser bör lyftas fram särskilt i programmet och det är HBTQ-personer med intellektuell funktionsnedsättning. Funktionsnedsättning och sexualitet är ofta ett tabubelagt ämne i sig, men särskilt gruppen med intellektuell funktionsnedsättning är en hårt drabbad grupp som i många fall också inte behärskar de sociala koder som finns i samhället kring sexualitet. Många bor på gruppbonden med en starkt heteronormativ miljö och med personal utan kunskaper om hur de ska bemöta denna typ av sexualitet.

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter beslutade vid sitt sammanträde den 31 augusti 2017 att ställa sig bakom kansliet för mänskliga rättigheters promemoria.

Särskilt uttalande gjordes av Ulrika Westerlund (OPOL), *bilaga 1*.

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheters yttrande daterat den 7 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Diskriminering av hbtq-personer står i strid med den grundläggande principen om alla människors lika värde och rättigheter. För att kunna nå visionen om Ett Stockholm för alla behöver stadens verksamheter bedrivas så att den service, omsorg och de tjänster som erbjuds stockholmarna är lika tillgänglig och av lika hög kvalitet för alla, oavsett könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning. För att tillgodose hbtq-personers rättigheter behöver staden därför öka kunskaperna inom verksamheterna och förstärka arbetet för att nå den kvalitet som eftersträvas.

Programmet lyfter även fram att en grundläggande förutsättning för genomförande är att öka kunskapen och medvetenhet om exkluderande normer kopplat till könstillhörighet och sexualitet samt hbtq-personers livsvillkor och situation. Detta

krävs för att kunna inkludera ett hbtq-perspektiv i verksamheternas arbete med att planera, följa upp och utvärdera samt kommunicera sin verksamhet.

Samtliga bolagsstyrelser och nämnder behöver säkerställa att grundläggande och tillräckliga kunskaper finns för att programmet ska kunna implementeras och nå framgång i verksamheterna. Det är viktigt att kunskapsutveckling inom verksamheten om hbtq-personers livsvillkor och situation sker löpande. Programmet lyfter behovet av metodutveckling som i många fall behöver vara verksamhetsnära. Det kan handla om att utveckla formerna för att säkerställa ett professionellt och respektfullt bemötande och att verksamheternas kommunikation inte förmedlar normer, språkbruk och bilder som osynliggör eller exkluderar hbtq-personer. Staden behöver vidare inom olika verksamhetsområden utveckla metoder och rutiner för att följa upp och utvärdera hbtq-personers upplevelser av stadens verksamheter.

Kansliet för mänskliga rättigheter föreslår att kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter besvarar remissen i enlighet med vad som sagts i detta PM.

Reservationer m.m.

Arbetsmarknadsnämnden

Reservation anfördes av Johanna Sjö m.fl. (alla M) och Johan Fälldin (C), enligt följande.

- att delvis bifalla förvaltningens förslag till beslut,
- att därutöver anför följande

Jämställdhet och jämlikhet är en frihetsfråga. Alla människor ska ha samma rättigheter och möjligheter att göra egna val för att forma sina liv för att uppnå ett jämställt och jämlikt samhälle för alla individer ska staden arbeta för att de hinder som finns ska undanröjas.

Samhället bör tillhandahålla förutsättningar för att alla ska kunna leva sitt liv och göra sina egna val. Men valen måste ytterst vara upp till den enskilda individen, utan detaljstyrning och pekpinna från staden. Att kvinnor och män till exempel ska ha lika möjligheter i sina studie- och yrkesval betyder inte att staden ska påverka vilka val människors slutligen gör, utan endast att staden ska skapa bästa möjliga förutsättningar för alla att välja. Staden bör därför inte i jämställdhetsprogrammet peka ut hur stockholmarna måste göra yrkes- och studieval som "bryter stereotypa könsmonster" då det går emot ambitionen om att möjligheterna ska vara desamma oavsett kön. Människors möjligheter ska inte begränsas av varken kön eller eventuell förekomst av stereotypa könsnormer. Besluten ska vara individens, inte stadens.

Programmet för ett jämställt Stockholm har ett gott syfte, men samtidigt som det visserligen synliggör skillnader och andra allvarliga samhällsproblem, riskerar det att missa att det i grunden handlar om respekt och lika värde för alla människor, oavsett kön. Det är inte heller oproblemiskt att ålägga stadens verksamheter ytterligare styrdokument och mål att förhålla sig till. Mängden styrdokument bör tvärtom minimeras. Det bästa vore att föra samman alla policys som rör diskriminering i ett övergripande dokument om hur staden ska arbeta ur ett medborgarperspektiv med dessa frågor.

Mäns våld mot kvinnor är mycket allvarligt och skall stävjas. Men allt våld ska förhindras oavsett gärningsman eller offer. I programmet saknas en problematisering av att avgränsningen av våld i nära relationer begränsas till mäns våld mot kvinnor. Mäns våld mot kvinnor är ett allvarligt samhällsproblem, men begreppet utesluter våld inom samkönade relationer eller kvinnors våld mot män, trots att även detta utgör ett hinder för att uppnå jämställdhet. Den undertecknade CEMR-deklarationen använder till exempel därför istället begreppet "könsrelaterat våld", vilket vi anser mer passande. Vi anser även att det är självklart att staden på inget sätt ska bidra till att uppmuntra till att våld uppstår oavsett vilka negativa normer det handlar om, varför det även blir märkligt att endast peka ut negativa maskulinitetsnormer.

Stockholms stad har en viktig roll att spela som arbetsgivare. Givetvis är det angeläget att försöka uppnå en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet, men vi tror inte att staden kan besluta denna fördelning genom sin personalpolicy. Staden bör inte engagera sig i detta på annat sätt än utifrån ett arbetsgivarperspektiv där

förutsättningarna för att båda i en relation ska ha lika möjlighet att välja att själv ta ansvar för hemarbete. Stockholms stad bör i rollen som arbetsgivare istället påverka icke jämställda villkor mellan kvinnor och män vad gäller löneskillnader, arbetsvillkor och möjlighet att göra karriär.

En aspekt som inte får förbises är att staden inte kan lösa alla orättvisor samtidigt. En av de mer trängande uppgifterna är att tillse att flickor och kvinnor som lever under hedersförtryck får sin frihet värnad och sina medborgerliga rättigheter tillgodosedda. Utanförskapet växer och väntas om några år omfatta uppemot en miljon personer. Det är en utveckling som Sverige inte har råd med. Att bryta utanförskapet är en central politisk uppgift, såväl nationellt som lokalt, under de kommande åren.

En särskilt utsatt grupp, vilka har mycket svårt att få fäste på svensk arbetsmarknad, är utrikes födda kvinnor. Endast knappt hälften av utomeuropeiskt födda kvinnor var sysselsatta 2014. Det är därför viktigt att de insatser som görs för att få in fler på arbetsmarknaden präglas av ett tydligt jämställdhetsperspektiv där möjligheten att få stöd inte påverkas av vilket kön en person har. Det är också positivt att programmet nu lyfter flickors och kvinnors särskilda erfarenheter, behov och utsatthet i flyktingmottagandet.

Vi delar självklart ambitionen om att vi ska ha ett jämställt Stockholm där alla människor har makt att forma samhället och sina egna liv. Mycket utav det som programmet lyfter för att skapa ett mer jämställt Stockholm är självklarheter vissa av programmets fokusmål och inriktningar till och med motarbeta denna ambition. Trots att vi lever i en av världens mest jämställda städer, kvarstår utmaningar.

I sammanhanget vill vi påtala vikten av att det i samhällsorienteringen för nyanlända ägnas tydlig uppmärksamhet till denna fråga. Även vid information genom föräldrastöd ska frågan om lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning lyftas.

Särskilt uttalande gjordes av Gulan Avci (L) enligt följande.

När Alliansen styrde tog vi fram ett program för hbtq-frågor. Remissrundan hade precis hunnit bli klar när den nya majoriteten efter maktskiftet valde att avbryta arbetet. Det har sedan tagit majoriteten tre år att presentera ett eget program. Programmet för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck är med andra ord efterlängtat men kunde ha varit mer konkret. Uppföljning, tidsplaner och ansvarsfördelning bör framgå tydligare, så att viktiga uppgifter inte bara blir hängande i luften.

Med det sagt så är det positivt att ett program för detta viktiga arbete nu har presenterats. Med ett program på plats kan förvaltningar och nämnder förhoppningsvis spöras att höja ambitionsnivån när det kommer till att iaktta transpersoners behov och rättigheter, stärka rätten till skyddat boende för hbtq-personer som utsätts för våld i nära relationer, synliggöra hbtq-personers särskilda utsatthet för hedersförtryck, och öka medvetenheten om hbtq-personers ställning som måltavlor för våldsbejakande extremism.

Exploateringsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Joakim Larsson m.fl. (alla M) enligt följande.

Alla människor ska ha samma frihet att göra egna val för att forma sina liv. För att uppnå ett jämställt och jämlikt samhälle för alla individer ska staden arbeta för att de hinder som finns ska undanröjas.

Det aktuella programmet har ett gott syfte. Dock ser vi en problematik i att ålägga stadens verksamheter ytterligare policier och styrdokument. Mängden styrdokument bör tvärtom minimeras. Det bästa vore att föra samman alla policier som rör diskriminering i ett övergripande dokument om hur staden ska arbeta ur ett medborgarperspektiv med dessa frågor. Det borde vara självklart att svensk lag ska gälla utan att det tydliggörs i ett policyprogram. I detta tänkta övergripande dokument bör det föreliggande programmets fokusområden inkluderas.

I sammanhanget vill vi påtala vikten av att det i samhällsorienteringen för nyanlända ägnas tydlig uppmärksamhet till denna fråga. Även vid information genom föräldrastöd ska frågan om lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning lyftas.

Särskilt uttalande gjordes av Abit Dundar (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Fastighetsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Kerstin Fredriksson m.fl. (alla L), enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Henrik Sjölander m.fl. (alla M), enligt följande.

Lika rättigheter och möjligheter är en frihetsfråga. Alla människor ska ha samma frihet att göra egna val för att forma sina liv, oavsett kön, läggning eller andra attribut. För att uppnå ett jämställt och jämlikt samhälle för alla individer ska staden arbeta för att de hinder som finns ska undanröjas.

Programmet är ett hedervärt program med ett gott syfte. Dock ser vi en problematik i att ålägga stadens verksamheter ytterligare policier och styrdokument. Mängden styrdokument bör tvärtom minimeras. Det bästa vore att föra samman alla policier i ett övergripande dokument om hur staden ska arbeta ur ett medborgarperspektiv för att alla människor ska behandla varandra med respekt och så att alla ska ha lika rättigheter

och möjligheter. Det borde vara självklart att svensk lag ska gälla utan att det tydliggörs i ett policyprogram. I detta övergripande dokument bör detta programs fokusområden inkluderas.

Idrottsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Alexander Lindholm m. fl. (alla S), Anders Lindell m.fl. (alla MP) och Bwar Mert (V), enligt följande.

Vi vill utöver förvaltningens svar anföra att vi är stolta över det arbete som redan görs för att få en bredare och mer inkluderande verksamhet. Arbetet under idrottsnämnden ligger redan idag i linje med det kommande programmet för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet och könsuttryck 2018-2022. Men bra kan alltid bli bättre, ett genomtänkt arbete kring så viktiga frågor som berörs i programmet kan alltid utvecklas och förbättras.

Vi ser positivt på ett stadsövergripande program och ser positivt på att programmet arbetas in i målen och indikatorerna i respektive nämnds Verksamhetsplan. Idrottsförvaltningen gör ett genomtänkt arbete för att nå fler. De tydliga aktiviteterna, som arbete med bemötandefrågor och riktade bidrag till föreningslivet är ett föredöme för hela staden och kan inspirera och stötta utvecklingen av programmet sin helhet.

Särskilt uttalande gjordes av Bo Sundin m.fl. (alla M) samt Mikael Valier (KD), enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Daniel Fava (L), enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Kulturnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Rasmus Jonlund m.fl. (alla L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Sophia Granswed m.fl. (alla M) enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Kyrkogårdsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Annette Lundquist Larsson m.fl. (alla M) och Ewa-Marie Ås (KD), enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Katarina Luhr m.fl. (alla MP), Måns Lönnroth m.fl. (alla S) och Mia Lundquist (V), enligt följande.

Vi noterar förvaltningens önskan om att prioritera utbildningsinsatser inom normkritik, bemötande och mångfald i sin tillämpning av detta program. Likafullt vill vi framhålla vikten av att förvaltningen, oaktat denna prioritering, i sitt arbete alltid tar så stor hänsyn som möjligt till samtliga fem fokusområden.

Särskilt uttalande gjordes av Jonas Naddebo (C) och Lars Jilmstad m.fl. (M), enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Sabine Pettersson (L), enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Servicenämnden

Särskilt uttalande gjordes av Henrik Sjölander m.fl. (alla M) enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Socialnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Andréa Ström m.fl. (alla M), enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Isabel Smedberg Palmqvist m.fl. (alla L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Stadsbyggnadsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Joakim Larsson m.fl. (alla M) och Erik Slottner (KD), enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Björn Ljung (L), enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Trafiknämnden

Särskilt uttalande gjordes av Cecilia Brinck m.fl. (alla M) och Karin Ernlund (C) enligt följande.

Alla människor ska ha samma frihet att göra egna val för att forma sina liv. För att uppnå ett jämställt och jämlikt samhälle för alla individer ska staden arbeta för att de hinder som finns ska undanröjas.

Det aktuella programmet har ett gott syfte. Dock ser vi en problematik i att ålägga stadens verksamheter ytterligare policys och styrdokument. Mängden styrdokument bör tvärtom minimeras. Det bästa vore att föra samman alla policys som rör diskriminering i ett övergripande dokument om hur staden ska arbeta ur ett medborgarperspektiv med dessa frågor. Det borde vara självklart att svensk lag ska gälla utan att det tydliggörs i ett policyprogram. I detta tänkta övergripande dokument bör det föreliggande programmets fokusområden inkluderas.

Särskilt uttalande gjordes av Patrik Silverudd (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Utbildningsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Lotta Edholm m.fl. (alla L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Cecilia Brinck m.fl. (alla M) enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Äldrenämnden

Särskilt uttalande gjordes av Sofia Modigh (KD) och Dennis Wedin m.fl. (alla M), enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Ann-Katrin Åslund (L), enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Överförmyndarnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Berthold Gustavsson m.fl. (M) enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Bromma stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Hanna Wistrand (L), enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Jan Tigerström m.fl. (alla M) enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Henrik Virro m.fl. (alla M), enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Peter Backlund (L), enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Farsta stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Lars Jilmstad m.fl. (alla M), enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Peter Öberg (L), enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Bo Arkelsten m.fl. (alla M) enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Helen Jäderlund Eckardt (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Kungsholmens stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Joel Laurén m.fl. (alla M), enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Lars Lundqvist m.fl. (alla L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Norrmalms stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Petra Gardos Ek m.fl. (alla M) och Olov Lindquist (L) enligt följande.

När Alliansen styrde tog vi fram ett program för hbtq-frågor. Remissrundan hade precis hunnit bli klar när den nya majoriteten efter maktskiftet valde att avbryta arbetet. Det har sedan tagit majoriteten tre år att presentera ett eget program. Programmet för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck är med andra ord efterlängtat men kunde ha varit mer konkret. Uppföljning, tidsplaner och ansvarsfördelning bör framgå tydligare, så att viktiga uppgifter inte bara blir hängande i luften.

Med det sagt så är det positivt att ett program för detta viktiga arbete nu har presenterats. Med ett program på plats kan förvaltningar och nämnder förhoppningsvis spöras att höja ambitionsnivån när det kommer till att iaktta transpersoners behov och rättigheter, stärka rätten till skyddat boende för hbtq-personer som utsätts för våld i nära relationer, synliggöra hbtq-personers särskilda utsatthet för hedersförtryck, och öka medvetenheten om hbtq-personers ställning som måltavlor för våldsbejakande extremism.

I sammanhanget vill vi även påtala vikten av att det i samhällsorienteringen för nyanlända ägnas tydlig uppmärksamhet till denna fråga. Även vid information genom föräldrastöd ska frågan om lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning lyftas.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Amela de la Cruz (L) och Benjamin Dousa m.fl. (alla M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Kristina Lutz (M) m.fl. och Gunnar Caperius (C) enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Sabine Pettersson (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Skärholmens stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Jan Jönsson m.fl. (alla L) och Eva Rüdlinger m.fl. (alla M) enligt följande.

Se under Liberalernas särskilda uttalande under arbetsmarknadsnämnden.

Älvsjö stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Johan Nilsson m.fl. (alla M) och Evy Kjellberg (C) enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Anna Engelbert (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Östermalms stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Maria Antonsson m.fl. (alla MP), Birgit Marklund Beijer m.fl. (alla S) och Jaime Barrios (V), enligt följande.

Vi är mycket glada över att staden nu tar ett grepp om HBTQ+ personers situation i staden. Stockholm är ofta en förebild för andra europeiska städer som en HBTQ+ vänlig stad.

Men på många punkter släpar vi efter och det är därför extra glädjande att programmet läggs fram.

Det är svårt att veta hur många HBTQ+ personer som bor i vår kommun. Vi vet att många HBTQ+ personer söker sig till storstäder och utifrån tidigare forskning kan vi utgå att det är 100.000 till 150.000 HBTQ+ personer i Stockholm. Det är som Östermalm och Norrmalm tillsammans.

Staden är en stor arbetsgivare och vad staden gör som arbetsgivare är tongivande även för privata arbetsgivare.

Och även om stadens roll som arbetsgivare tas upp i inledningen vore det önskvärt om "staden som arbetsgivare" tas upp som en övergripande inriktning och fokusområde.

Särskilt uttalande gjordes av Tobias Sjö m.fl. (alla M), enligt följande.

Se under exploateringsnämnden.

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter

Särskilt uttalande gjordes av Ulrika Westerlund (OPOL) enligt följande.

Som ett förtydligande av det jag framförde på mötet med Rådet för mänskliga rättigheter under vårt möte 31 augusti, vill jag framföra följande:

- I tillämpningen av dessa två program (samt även vad gäller Program för barnets rättigheter och inflytande i Stockholms stad 2018-2022) är det viktigt att säkerställa att programmen i så hög grad som möjligt likställs, vad gäller resurser och arbetssätt. Det finns nu en skillnad i programmen på så sätt att det som handlar om jämställdhet tydligare framhäver vikten av att resurser ska göras tillgängliga för arbetet, än vad det som handlar om hbtq-personers rättigheter gör. Detta riskerar förstås att resultera i att det senare programmet inte får så stort genomslag i praktiken. Utan budget för att följa upp fattade beslut brukar det vara svårt att få något att hända.

- Det finns också en tydlig skillnad i beskrivningar av arbetssätt, på så sätt att programmet om jämställdhet fokuserar mer på mätbara mål, medan det om hbtq-personers rättigheter i större utsträckning nämner utbildning och kunskap. Jag rekommenderar Nationella sekretariatet för genusforsknings guide om hbtq-kompetent jämställdhetsintegreringsarbete, för en genomgång av på vilket sätt detta kan bli ett problem. Bra att ta till sig av framgångsrika metoder från jämställdhetsarbetet in i annat jämlikhetsarbete.

- Vad gäller kön så finns också en ologiskhet i programmen, där det är tydligt att staden inte fullt ut bestämt sig för om vi ska hålla fast vid ”kvinnor och män”-skrivningar, eller gå över till ”oavsett kön”. Även här rekommenderar jag genussekretariatets guide. Jag tycker att en mer konsekvent linje, med ett inkluderande av icke-binära personer, är att föredra. Det går ju att använda sig av de nationella jämställdhetspolitiska målen ändå, men ha med en skrivning om att staden väljer att också inkludera icke-binära. Vad gäller den könsuppdelade statistiken får ju staden då konstatera att när det handlar om registerstudier så finns bara två juridiska kön, och då är det bara dessa som kommer att kunna tas med. I egenproducerade enkäter finns fler möjligheter. Här kan ju också passa med en källkritisk reflektion, för att visa på att den könsuppdelade statistiken baserat på register med juridiskt kön har inbyggda fel på så sätt att alla inte har det juridiska kön de identifierar sig med.

- I det hbtq-politiska programmet saknade jag en hänvisning till Europakonventionen (jag kan ha missat), som ju mer än FN:s allmänna deklaration har spelat stor roll för hbtq-personers rättigheter i praktiken i Sverige. På FN-nivå finns ju som bekant ingen deklaration om hbtq-personers rättigheter och det är väl inte sannolikt att detta kommer att inträffa i närtid, men rapporten från den oberoende experten som kom i juni kanske kan hänvisas till? Det är ju något av det mest betydelsefulla på senare år, i alla fall på FN-nivå.*